

The background features a complex network of grey lines and dots of varying sizes. A teal square is positioned in the top right corner. On the left side, there are teal geometric shapes: a horizontal line with a right-angled corner at the top, and a horizontal bar at the bottom.

alGOVrithms 3.0

**Sa janë të automatizuarat
procedurat tona publike: Çekia,
Hungaria, Kosova dhe Polonia**

OPEN DATA KOSOVO

alGOVrithms 3.0

Sa janë të automatizuara procedurat tona publike: Çekia, Hungaria, Kosova dhe Polonia

Autorët:

Michal Škop, Kohovolit.eu – Çeki

Orsolya Vincze, K-Monitor – Hungari

Ariana Gjuli, Open Data Kosovo - Kosovë

Krzysztof Izdebski, Instituti për Drejtësi dhe Shoqëri INPRIS – Poloni

Redaktuar nga:

Ariana Gjuli, Open Data Kosovo - Kosovë

Krzysztof Izdebski, Instituti për Drejtësi dhe Shoqëri INPRIS - Poloni

Koordinatorë e hulumtimit:

Delvina Haxhijaha, Open Data Kosovo - Kosovë

Viti: mars 2023

• Visegrad Fund

Ky projekt është bashkëfinancuar nga qeveritë e Çekisë, Hungarisë, Polonisë dhe Sllovakisë përmes Granteve të Vishegradit nga Fondi Ndërkombëtar i Vishegradit, si dhe Ministria e Punëve të Jashtme e Republikës së Koresë. Misioni i fondit është t'i avancojë idetë për bashkëpunim të qëndrueshëm rajonal në Evropën Qendrore.

TABELA E PËRMBAJTJES

1. PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE	4
2. HYRJE	6
3. METODOLOGJIA E STUDIMIT	7
4. VENDIMARRJA E AUTOMATIZUAR NË GJYQËSOR	8
5. KONTEKSTI: PREZANTIMET E VENDEVE	9
5.1. Çekia	9
5.2. Hungaria	10
5.3. Kosova	12
5.4. Polonia	14
6. SHEMBUJ TË SISTEMEVE TË AUTOMATIZUARA (TË VENDIMARRJES)	19
6.1. Sistemet e caktimit të lëndëve	19
6.1.1. Sistemi i caktimit rastësor të lëndëve (Poloni):	19
6.1.2. Sistemi për Menaxhimin Informativ të Lëndëve - SMIL (Kosovë)	20
6.1.3. Sistemi elektronik i menaxhimit të lëndëve gjyqësore (Hungari)	22
6.2. Sistemet e automatizuara në proceset e kontrollit dhe menaxhimit	23
6.2.1. Sistemi i Menaxhimit të Zbatimit të të Arkëtueshmeve (SZOPEN, Poloni)	23
6.2.2. Sistemi për Menaxhimin e Kërkesave - SEMEK (Kosovë)	23
6.2.3. Sistemi fleksibël i mbështetjes për vendimet e auditimit tatimor dhe miningut të të dhënave (Sistemi RADAR, Hungari).....	24
6.3. Sistemet e algoritmeve që lidhen me sektorin e shkollave/arsimit	26
6.3.1. Sistemi Elektronik i Menaxhimit të Studentëve (SEMS, Kosovë)	26
6.3.2. Sistemi për ta reduktuar konsumin e energjisë elektrike në shkolla (Poloni)	26
6.3.3. Busulla.com (Kosovë)	26
6.4. Algoritme inteligjente të monitorimit/mbikëqyrjes	28
6.4.1. Sistemi Véda-KAFIR-ROBOTZSARU (Robocop) i operuar nga Policia (Hungari)	28
6.4.1.1. Shembuj të tjerë në lidhje me mbikëqyrjen masive dhe policimin parashikues në Hungari	28
6.4.2. Njohja e fytyrës në aeroportin e Pragës (Çeki)	29
6.4.3. Kontrolli i parkimit (Çeki)	29
6.4.3.1. Përshkrimi i sistemit në Pragë	30
6.5. Raste të tjera të algoritmeve/metodave të përdorura në Hungari dhe Çeki	31
6.5.1. Metoda të tjera të orientuara nga qytetari të përdorura në administratën publike (Hungari)	31
6.5.2. Lëshimi i paralajmërimeve për motin	32
7. RRUGA PËRPARA: Rekomandime Politike	33

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Ky raport fokusohet në përdorimin e sistemeve të automatizuara që ndihmojnë vendimmarrjen në marrëdhëniet qeveri-qytetarë në vendet e synuara: Çeki, Hungari, Kosovë dhe Poloni.

Megjithëse ka shembuj të rinj të përdorimit të vendimmarrjeve të automatizuara (VMA-ve) në sektorin publik, nuk kemi parë një rritje të madhe në dy vitet e fundit. Situata është e ngjashme me rregullimin e transparencës së mjeteve teknologjike dhe zbatimin e politikave dhe strategjive. Qeveritë e BE-së të përfshira në këtë studim duket se janë duke pritur për rregulloren përfundimtare për inteligjencën artificiale (IA), ndërsa neglizhojnë krijimin e një kornize transparente për mjete më të thjeshta algoritmike. Situata është e ngjashme në Kosovë, ku edhe pse është theksuar në raportin e fundit të vitit 2021, puna për rregullimin e transparencës së VMA-ve nuk ka filluar.

Sërish – si në vitin 2019 - veçojmë ato sisteme që funksionojnë në gjyqësor. Këto janë jashtëzakonisht të rëndësishme, pikërisht sepse sistemet që ne kemi identifikuar për caktimin e gjyqtarëve në lëndë kanë ndikim në të drejtën për një gjykim të drejtë.

Ndërsa nuk ka shembuj të sistemeve të tilla për t'i ndihmuar gjyqtarët në shqiptimin e dënimit, ka sisteme të caktimit të lëndëve që kërkojnë procedura të përshtatshme për të siguruar një gjykim të drejtë. Në Poloni, qasja në algoritmin e sistemit të caktimit rastësor të lëndëve të gjykatave të përgjithshme u fitua pas vitesh procesi gjyqësor, por Ministria e Drejtësisë kundërshton nxjerrjen e kodit burimor. Në Hungari ekziston një mjet i ngjashëm, por zbatohet vetëm pjesërisht nga Gjykata Metropolitane e Budapestit. Në Kosovë, Sistemi për Menaxhimin Informativ të Lëndëve përdoret në të gjitha lëndët e gjyqësorit dhe ekziston një kontroll sistematik dhe i pavarur i zbatimit të tij. Administrata Gjyqësore Norvegjeze monitoron zbatimin e projektit dhe ofron ekspertizë të kualifikuar në lidhje me zbatimin e tij. Raporti sugjeron nevojën e futjes në zbatim të mekanizmave për të siguruar transparencë më të madhe dhe mundësinë që auditorët kompetentë dhe të pavarur të monitorojnë përdorimin e këtyre mjeteve në Poloni dhe Hungari, duke pasur parasysh problemet me sundimin e ligjit në ato vende.

Ne paraqesin edhe shembuj të tjerë të përdorimit të VMA-ve. Është interesante se shumica e sistemeve që kemi identifikuar kanë për qëllim përmirësimin e kontrollit shtetëror mbi qytetarët. Qoftë fjala për kontrollin e shpejtësisë, përdorimin e sistemeve të njohjes së fytyrës apo, së fundi, mjetet për t'i kontrolluar llogaritë bankare të qytetarëve.

Ka pak mjete që përmirësojnë drejtpërdrejt mirëqenien e qytetarëve. Megjithatë, vërejmë se sistemet e krijuara për të ndikuar në kursimin e energjisë po bëhen të njohura.

Kjo mund të jetë për faktin se qytetarët, akademikët dhe organizatat e shoqërisë civile nuk janë ende të përfshirë në proceset e planifikimit të mjeteve algoritmike dhe nuk konsultohen për rreziqet e mundshme.

Kjo është edhe një tjetër arsye pse rekomandimet e nxjerra duhet të marrin jehonë. Më poshtë janë rekomandimet e përgjithshme që duhet të zbatohen nga të gjitha vendet, dhe në

sesionin e detajuar 7 të këtij raporti do të gjeni rekomandime të adresuara në mënyrë specifike për qeveritë kombëtare për secilin prej vendeve.

- **Futja e një kornize sistematike për transparencën algoritmike:**

Kjo duhet të bazohet në disa nivele. Komunikimi i qartë, p.sh. në uebfaqen e subjektit që zbaton algoritmin, i parimeve bazë të algoritmit. Çfarë të dhënash përdoren, cilët janë mekanizmat për kombinimin e tyre, kush është autori i teknologjisë, kush është përgjegjës për funksionimin e saj dhe, në fund, si të ankohemi për rezultatin e gjykimit. Niveli tjetër është të vihen në dispozicion përmbajtja e algoritmit dhe kodi burimor. Në parim, VMA-të e përdorura nga autoritetet publike duhet të bazohen në të ashtuquajturin kod me burim të hapur.

- **Ngritja e kapaciteteve në mesin e zyrtarëve dhe përfaqësuesve të organizatave të shoqërisë civile:**

Ekziston një nevojë urgjente për t'i forcuar njohuritë dhe kompetencat digjitale në mesin e atyre që përdorin VMA dhe atyre që mund të vlerësojnë performancën e tyre, p.sh. kundrejt rreziqeve të diskriminimit. Trajnimi, ndonëse i kryer veçmas për secilin prej këtyre grupeve, duhet të përfshijë edhe elemente të një përplasjeje këndvështrimesh të ndryshme – qytetare dhe zyrtare.

- **Futja e një kornize sistematike për vlerësimin e performancës së VMA-së:**

Kjo duhet të ndodhë që në fazën e planifikimit të krijimit ose blerjes së mjetit, por edhe gjatë gjithë ciklit jetësor të përdorimit të tij. Organizatat e Shoqërisë Civile dhe institucionet e pavarura të auditimit duhet të jenë akterë të rëndësishëm në këtë proces.

HYRJE

Edhe pse jemi të vetëdijshëm se problemi i transparencës dhe llogaridhënies së vendimmarrjes së automatizuar është shumë më i gjerë se vetëm marrëdhëniet qeveri – qytetarë, kemi vendosur të kufizohemi vetëm në ata shembuj të VMA-së ku kjo teknologji ndikon në mirëqenien e qytetarëve. Në vitin 2019, ne dolëm me termin e ri - alGOVrithms, të cilin e përkufizojmë si:

“Procese të automatizuara, të përdorura nga autoritetet qeveritare në vendimmarrje drejtpërdrejt ose tërthorazi, rezultati i të cilave ndikon drejtpërdrejt në mirëqenien e qytetarëve”

Me fjalë të tjera, në raport, ne fokusohemi në ata shembuj të vendimmarrjes së automatizuar/algortimeve të krijuara nga qeveritë (ose të prokuruar nga subjektet publike nga jashtë) dhe kanë ndikim të drejtpërdrejtë ose të tërthortë (mbështetës) tek qytetarët ose grupet e tyre specifike.

Kur u publikua raporti i parë 'alGOVrithms' në vitin 2019, tema e përdorimit të algortimeve në institucionet publike sapo ishte duke u shfaqur. Kryefjala 'inteligjenca artificiale' u përhap, por në diskutimin publik u shoqërua me një të ardhme fantazie dhe jo me dimensionin praktik dhe bashkëkohor të teknologjisë. Vetëm pak njerëz po flisnin ende për nevojën e transparencës në sistemet e vendimmarrjes së automatizuar, dhe puna rregullatore në BE sapo kishte filluar të 'mbinte'. Edhe pse më shumë se gjysma e polakëve (rasti i Polonisë) ishin të vetëdijshëm se inteligjenca artificiale dhe algortimet tashmë ishin duke u përdorur gjerësisht në argëtim, mësim ose blerje. Megjithatë, qeveritë në mbarë botën synojnë të integrojnë dhe përdorin algortime për të optimizuar edhe shërbimet e tyre, dhe ky mbetet qëllimi në Poloni, si dhe në pjesën tjetër të vendeve të synuara në këtë raport, pra në Kosovë, Hungari dhe Çeki.

Ky raport i tretë, i zhvilluar me Open Data Kosovo (Kosovë) së bashku me organizatat partnere: INPRIS - Instituti për Drejtësi dhe Shoqëri (Poloni), KohoVolit (Çeki) dhe K-Monitor (Hungari), u kthehet disa çështjeve që veçse janë përshkruar më parë, por gjithashtu zbulon mjete dhe sfida të reja.

Ne vlerësojnë zbatimin e strategjive që kanë sakrifikuar hapësirën për vendimmarrjen e automatizuar dhe sistemet që kanë qenë të diskutueshme. Siç ishte rasti, për shembull, me sistemin polak të caktimit rastësor të lëndëve për gjyqtarët. Ne paraqesim shembuj të ndryshëm mjeteve - nga sistemet e dedikuara që operojnë në gjykata, te kamerat që monitorojnë trafikun e këmbësorëve dhe shpejtësinë e veturave, e deri te sistemet e përdorura për qëllime të ndryshme në sistemin arsimor.

E veçanta e kësaj serie raportesh qëndron në faktin se ajo jo vetëm përshkruan - për aq sa është e mundur me transparencë të kufizuar - shembuj të mjeteve për sistemet e vendimmarrjes së automatizuar. Ne fokusohemi pikërisht në masën në të cilën njohuritë për funksionimin e tyre janë në dispozicion të qytetarëve, nëse zbatimi i tyre shoqërohet me futjen në zbatim të zgjidhjeve sistematike për mbrojtjen e të drejtave të njeriut, si dhe ofrojmë propozime të përgjithshme dhe shumë specifike për zgjidhjet e problemeve të identifikuara.

METODOLOGJIA E STUDIMIT

Metodologjia e këtij raporti është bazuar në botimet e mëparshme të raporteve të përgatitura si pjesë e serisë së projektit ALGOVrithms (botimi i parë; dhe botimi i dytë). Metodologjia e këtij botimi është përshtatur gjatë punëtorisë online të mbajtur mes partnerëve në tetor 2022. Hulumtimi për këtë raport përbëhet nga sa vijon:

1. Hulumtimi i dokumenteve në zyrë
2. Kërkesat për lirinë e informimit
3. Intervistat me ekspertët dhe vendimmarrësit e identifikuar.

Duke marrë parasysh dallimet mes vendeve të synuara nga ky hulumtim, hulumtuesit e atij vendi ishin të pavarur që të vendosin për përzgjedhjen e palëve të interesit që do të kontribuonin në përmbajtjen e këtij raporti përmes intervistave. Palët e interesit që kanë qenë pjesë e hulumtimit janë informuar paraprakisht për qëllimin e hulumtimit. Komunikimi me palët e interesit ka vazhduar edhe pas intervistave të cilat janë zhvilluar për të marrë sa më shumë informata relevante.

Hulumtuesit nga vendet e synuara gjithashtu u janë referuar përvojave të tyre dhe njohurive të fituara gjatë botimeve të mëparshme të serisë së raporteve dhe duke qenë kështu janë dhënë përditësime të drejtpërdrejta në këtë raport aktual.

Bazuar në informacionin e grumbulluar dhe gjetjet e mbledhura, hulumtuesit e caktuar kanë përgatitur draft raportet për secilin vend, të cilat më vonë janë përpiluar në këtë dokument përfundimtar duke pasqyruar nivelin e proceseve të automatizuara si pjesë e procedurave publike në vendet e synuara si: Kosovë, Poloni, Hungari dhe Çeki.

Për sa i përket fazës së intervistave me palët e identifikuara të interesit, është përgatitur një pyetësor i cili kryesisht përbëhet nga tema që do të hulumtohen gjatë hulumtimit në vendet përkatëse. Pyetjet/fushat e mëposhtme kanë qenë kyçe për gjetjet në lidhje me temën e caktuar të këtij hulumtimi:¹

1. **Kush po ruan algoritmet ekzistuese në institucionin tuaj - kur ishte hera e fundit që janë bërë përditësimet dhe cilat ishin ndryshimet?** - (kjo pyetje ka për qëllim të kuptojë informacion shtesë në lidhje me të njëjtat algoritme që janë shpjeguar në botimet e mëparshme).
2. **Si rregullohet algoritmi i institucionit tuaj?** (kjo pyetje kishte për qëllim mbledhjen e informacionit nëse algoritmet janë të rregulluara me ligj, apo nëse një ligj i tillë ende mungon - rasti i Kosovës).
3. **A janë fokusuar më shumë strategjitë kombëtare ekzistuese në përdorimin e algoritmeve në vendimmarrje?** (kjo pyetje kishte për qëllim të mbledhë më shumë informacion mbi strategjitë kombëtare për sa i përket ALGOVrithm-ave, dhe veçanërisht ka qenë pyetje thelbësore për hulumtimin e udhëhequr në Kosovë për të identifikuar nëse kjo fushë ka ndryshuar nga hulumtimi i fundit).
4. **A janë ALGOVrithm-ave ekzistuese të hapura për publikun?**
5. **Si mund të avancohen algoritmet aktuale duke marrë parasysh fushën e punës së institucionit?**
6. **Cilët janë kontribuesit kryesorë në mungesën e algoritmeve për të mbështetur vendimmarrjen në vendin e caktuar?**

¹Pyetjet në secilin rast të vendit janë caktuar dhe përshtatur për palën/autoritetin e identifikuar në lidhje me perspektivën e vendit të synuar.

VENDIMARRJA E AUTOMATIZUAR NË GJYQËSOR

Autorët e këtij raporti i kushtuan vëmendje të veçantë përdorimit të sistemeve të vendimmarrjes së automatizuar në administrimin e drejtësisë.

Situata në vendet e rajonit është disi e ndryshme nga ajo në të ashtuquajturat **vende perëndimore**. Nuk ka shembuj të zbatimit, për shembull, të sistemeve që parashikojnë recidivizmin ose që ndihmojnë drejtpërdrejt gjyqtarët në shqiptimin e dënimit. Duke pasur parasysh rëndësinë e sistemeve të tilla për të drejtat e njeriut, ato paraqesin një rrezik të madh dhe duhet të rregullohen dhe kontrollohen tërësisht.

Megjithatë, sistemet e caktimit të lëndëve në vendet e përshkruara në raport - megjithëse nuk bazohen në IA dhe nuk ndikojnë drejtpërdrejt në situatën e individit - kërkojnë gjithashtu procedura të përshtatshme. Vini re se rrethanat e përzgjedhjes së gjyqtarit kanë ndikim në realizimin e të drejtës për gjykim të drejtë.

Ne përshkruajmë në detaje se si funksionojnë sisteme të tilla në Kosovë, Hungari dhe **Poloni**.

Në vendin që u përmend i fundit, më në fund u bë e mundur të fitohej qasje në algoritmin e Sistemit të Caktimit Rastësor të Lëndëve të gjykatave të përgjithshme pas vitesh procedurash gjyqësore strategjike. Megjithatë, Ministria e Drejtësisë, përgjegjëse për krijimin dhe zbatimin e sistemit, i reziston lëshimit të kodit burimor, që do të mundësonte një vlerësim më të mirë nëse ai është me të vërtetë rastësor.

Megjithëse një mjet i ngjashëm ekziston edhe në **Hungari**, ai ende nuk përdoret gjerësisht dhe aktualisht zbatohet vetëm (dhe vetëm pjesërisht) nga Gjykata Metropolitane e Budapestit.

Në Kosovë, Sistemi për Menaxhimin Informativ të Lëndëve (SMIL) aktualisht është duke u përdorur nga të gjitha institucionet e gjyqësorit në Kosovë, duke përfshirë Gjykatën Themelore, Gjykatën e Apelit, Gjykatën Supreme dhe Prokurorinë (nga niveli qendror). Prandaj, sistemi po përdoret në të gjitha lëndët gjyqësore (civile, penale, ekonomike etj.).

Vetëm në Kosovë ekziston një kontroll sistematik dhe i pavarur i zbatimit të tij. Administrata Gjyqësore Norvegjeze (NJA) monitoron zbatimin e projektit, duke ofruar ekspertizë të kualifikuar lidhur me zbatimin e projektit dhe mbështetje të vazhdueshme për zbatimin e reformave gjyqësore në Kosovë. Për mirëmbajtjen dhe administrimin e sistemit në baza ditore, përgjegjëse janë departamentet e TI-së në KGJK dhe KPK. Raportet e auditimit bëhen çdo vit, si dhe raportet e progresit në lidhje me zbatimin e SMIL-it, të cilat i dërgohen NJA-së.

Kjo mungon në rastin e Polonisë dhe Hungarisë dhe ka besim të kufizuar në funksionimin e tyre për shkak të problemeve me sundimin e ligjit. Kjo e bën edhe më të domosdoshëm futjen e mekanizmave për të siguruar transparencë më të madhe dhe mundësinë që auditorët kompetentë dhe të pavarur të monitorojnë përdorimin e këtyre mjeteve.

Më shumë detaje mund të gjenden më poshtë në raportin mbi përshkrimet e këtyre sistemeve.

KONTEKSTI: PREZANTIMET E VENDEVE

5.1. Çekia

Vendimmarrja algoritmike po përdoret gjithnjë e më shumë nga organet qeveritare në mbarë botën si një mjet për ta optimizuar shpërndarjen e burimeve, për t'i ulur kostot dhe për ta rritur efikasitetin. Çekia nuk përbën përjashtim. Agjencitë qeveritare në nivele të ndryshme, duke përfshirë ato kombëtare, rajonale dhe lokale, vitet e fundit po mbështeten gjithnjë e më shumë në sistemet e vendimmarrjes algoritmike.

Në Republikën Çeke, vendimmarrja algoritmike përdoret në fusha të ndryshme, si kontrollet, kontrolli i cilësisë dhe zbatimi i ligjit. Për shembull, disa komuna përdorin një sistem vendimmarrjeje algoritmike për të kontrolluar trafikun rrugor dhe parkimin në rrugë.

Instituti Hidrometeorologjik Çek përdor algoritme për të lëshuar paralajmërime për institucionet e tjera për motin gjatë ditëve të ardhshme.

Sistemi për njohjen automatike të fytyrës përdoret në aeroportin kryesor çek nga agjencitë e zbatimit të ligjit.

Zyra e Lartë e Auditimit po përdor algoritme për përzgjedhjen e objekteve të kontroleve të saj.

Megjithatë, përdorimi i vendimmarrjes algoritmike nga organet qeveritare në Republikën Çeke ka ndezur gjithashtu shqetësime për paragjykimet dhe diskriminimin e mundshëm. Përgjegjësia e vendimeve algoritmike është përgjithësisht e ulët në Republikën Çeke.

Në përgjithësi, ndërkohë që vendimmarrja algoritmike ka potencialin për të sjellë përfitime për qeverinë

5.2. Hungaria

Që nga mesi i viteve 2010, një numër i madh aplikimesh për mbështetjen e vendimeve janë përdorur në Hungari nga akterë të ndryshëm qeveritarë dhe në një gamë të gjerë fushash, nga menaxhimi i fatkeqësive deri te kontrollet e auditimit.

Një moment historik i rëndësishëm (shih raportin e mëparshëm) ishte miratimi i Strategjisë së Inteligjencës Artificiale të Hungarisë në maj 2020. Një karakteristikë e veçantë e strategjisë ishte se ajo u zhvillua nga Ministria e Inovacionit dhe Teknologjisë së bashku me Koalicionin e Inteligjencës Artificiale, një organizatë e përbërë nga akterë të industrisë, por ajo përfshin gjithashtu një numër grupesh profesionale të interesit dhe institute kërkimore. Strategjia theksoi përdorimin e inteligjencës artificiale në administratën publike dhe propozoi masa në këtë drejtim, por fokusi i saj kryesor ishte në zhvillimet industriale (kryesisht në sektorët e automobilave, shëndetësisë dhe bujqësisë). Ajo nuk përcaktoi asnjë rregull për rregullimin etik, për kufizimin e përdorimit të inteligjencës artificiale (më së shumti si referencë), por propozoi krijimin e një organi etik monitorues dhe këshillues, i cili më vonë do të ishte përgjegjës për hartimin e rregullave, rregulloreve dhe parimeve specifike etike. Megjithatë, deri më tani nuk ka ende asnjë lajm për krijimin e rregullave dhe rregulloreve të tilla dhe është e diskutueshme se deri në çfarë mase Koalicioni mund të konsiderohet aktiv në këtë fushë – apo nëse mund të konsiderohet si një palë reale e interesit për momentin.

Vlen të përmendet se në kohën e miratimit të Strategjisë së IA-së, Ministria e Brendshme ishte përgjegjëse për zhvillimet e qeverisjes elektronike dhe Ministria e Inovacionit dhe Teknologjisë për TI-në, dhe si rrjedhojë plani i veprimit në lidhje me Strategjinë kryesisht caktoi detyra për këto dy ministri. Megjithatë, në maj 2022, si rezultat i ristrukturimit të qeverisë, të dyja fushat iu transferuan Zyrës së Kabinetit të Kryeministrit² dhe në gusht 2022, e gjithë fusha (së bashku me kompanitë 100% shtetërore përgjegjëse për zbatimin e zhvillimeve të ndryshme qeveritare) iu jashtëkontraktua një kompanie shtetërore të sapokrijuar, Digital Hungary Agency. Qëllimi kryesor i riorganizimit ishte përmirësimi i zhvillimeve të TI-së dhe qeverisjes elektronike dhe koordinimi i strategjive, por fakti që këto detyra tani mbikëqyren nga një kompani dhe jo nga organet e administratës publike, e bën më pak efektiv monitorimin e jashtëm dhe transparencën e zbatimit të zhvillimeve të qeverisë.

Megjithatë, në dhjetor 2022 u publikua Strategjia e re Kombëtare Digjitale për Hungarinë, e cila bazohet në Strategjinë e miratuar më parë për AI, por nuk është e qartë saktësisht se cilat elemente të Strategjisë i ruan dhe çfarë hedh poshtë, dhe roli i Koalicionit nuk është i përshkruar. Uebfaqja e Koalicionit u konsiderua shumë e vjetërsuar në kohën e shkrimit. Megjithatë, qëllimi i Strategjisë është padyshim më i gjerë dhe më specifik në përcaktimin e prioriteteve dhe shqetësimeve për digjitalizimin në vitet e ardhshme. Për qëllime të këtij hulumtimi, vlen të theksohen disa elemente të Strategjisë.

Strategjia ka një kapitull të veçantë për digjitalizimin e shtetit, ku dallohen dy fusha kryesore të ndërhyrjes: nga njëra anë, ato që mund të rrisin efikasitetin e shtetit (p.sh. monitorimi financiar, sistemet e auditimit, mjetet e TI-së për të rritur zbulimin e krimit, mashtrimin, etj.), dhe nga ana tjetër, ato që lehtësojnë marrëdhëniet mes administratës publike dhe qytetarëve. Në të dyja fushat, përmirësime të rëndësishme janë bërë në të kaluarën e afërt. Krahas këtyre,

2 Dekreti i Qeverisë 182/2022. (24. V.) - mbi detyrat dhe kompetencat e anëtarëve të Qeverisë

edhe zhvillimi i vetë mjedisit të të dhënave do të luajë rol të rëndësishëm. Ky është pa dyshim një aspekt i rëndësishëm, pasi përmirësimet e sipërpërmendura mund të arrihen më së miri nëse bazat e ndryshme të të dhënave të menaxhuara nga shteti janë të ndërlidhura (Vini re se synimi i qeverisë për të lehtësuar ndërlidhjen dhe ripërdorimin e të dhënave është konfirmuar disa herë në vitet e fundit, me krijimin e Qendrës së të Dhënave Qeveritare – në thelb një shërbim hostimi – dhe Agjencisë Kombëtare të të Dhënave). Strategjia gjithashtu përmend se edhe organizatat e ndryshme të shoqërisë civile duhet të luajnë një rol në monitorimin e zbatimit (megjithatë, OJQ-të e përfshira që theksohen në këtë seksion janë më tepër aktive në zhvillimet e TI-së dhe mund të mos fokusohen domosdoshmërisht në implikimet e mundshme të të drejtave të njeriut dhe aspektet etike të këtyre zhvillimeve). Analiza e situatës tregon se problemet mund të lindin jo vetëm nga fragmentimi i asetëve të të dhënave, por edhe nga përdorimi i zgjeruar i sistemeve të ndryshme të trashëgimisë dhe (ndoshta) mungesa e transparencës së algoritmeve – por nuk jep udhëzime për zgjidhje, për shembull, nuk trajton rregulloren e prokurimit të sistemeve elektronike të TI-së dhe transparencën e këtyre sistemeve. Në të njëjtën kohë, ka pasur përpjekje prej kohësh në legjislacionin hungarez për të siguruar që prokurimi i sistemeve elektronike të TI-së të jetë i centralizuar dhe i rregulluar, por arsyeja për këtë nuk është aq shumë për të siguruar transparencë, por për të shmangur dyfishimin dhe për të arritur vlerë më të mirë për paranë. Për shembull, prokurimi i softuerit nga organet publike në shumicën e rasteve menaxhohet nga një organ qendror blerës dhe ekziston gjithashtu i ashtuquajtur i katalogu publik i zhvillimit të aplikacioneve, i cili ofron një pamje të të gjithë pasurisë publike të softuerit. Megjithatë, ky katalog nuk është i hapur për publikun dhe, me disa përjashtime, është i qashtë vetëm për organet publike. Pjesa më e madhe e zhvillimit të softuerit të qeverisjes elektronike bëhet gjithashtu nëpërmjet një kompanie shtetërore (një anëtar konsorciumi në pothuajse të gjitha projektet e zhvillimit të qeverisjes elektronike të financuara nga BE-ja), që ka ekipin e vet të zhvillimit të softuerit, por shumë zhvillime në fakt janë të jashtëkontraktuara.

Edhe auditime, kontrole të përputhshmërisë dhe sigurisë së informacionit të softuerit elektronik kryhen nga një organ publik brenda një kornize të rregulluar.

Është gjithashtu e rëndësishme të tërhiqet vëmendja ndaj një fakti që nuk u theksua në raportin e mëparshëm: çështja e të ashtuquajturave softuerë “out-of-the-box” në govtech.

Kryesisht bankat dhe kompanitë që operojnë në fushën e monitorimit dhe auditimit financiar kanë filluar të përdorin masivisht softuer nga kompanitë e teknologjisë që përdorin bazat e të dhënave për të zbuluar mashtrimet financiare dhe pastrimin e parave. Produkte të tilla janë shfaqur gjithashtu në tregun qeveritar në një kohë relativisht të shkurtër, dhe organizatat në Hungari i kanë marrë ato gjithashtu (edhe pse nuk është plotësisht e qartë, me disa përjashtime, saktësisht se cilat organizata kanë marrë licenca të tilla për çfarë qëllimi). Çështja e kontrollit, monitorimit dhe transparencës së tyre mund të jetë e rëndësishme për të ardhmen.

Profilizimi gjithashtu shfaqet si një fushë e rëndësishme: ai nuk përdoret vetëm për zbulimin e mashtrimit dhe rrezikut, por edhe për marketingun dhe blerjen dhe mbajtjen e klientëve (p.sh. matja e kënaqshmërisë). Është interesante të theksohet se qysh në vitin 2021, Autoriteti Kombëtar për Mbrojtjen e të Dhënave dhe Lirinë e Informacionit duhej të vepronte në rastin e një banke hungareze që përdorte mjete të inteligjencës artificiale për t'i analizuar regjistrimet e zërit të shërbimit ndaj klientit (njohja e emocioneve) për të zgjedhur se cilët klientë duhet të prioritizohen - por pasi klientët nuk ishin të informuar siç duhet, ajo u gjobit rëndë. Për momentin, nuk dimë për ndonjë rast të ngjashëm në administratën publike, por me

Strategjinë Kombëtare Digjitale që e bën prioritet një administratë publike që është miqësore ndaj klientit, ia vlen t'i kemi parasysh rreziqet që lidhen me këtë çështje.

5.3. Kosova

Siç u theksua në raportin e mëparshëm, i cili u fokusua shumë në algoritmin që mundëson Sistemin e Caktimit të Lëndëve për institucionet e gjyqësorit në Kosovë dhe në vendet e tjera, ky botim aktual synon të përcjellë gjetjet e mëparshme (botuar në vitin 2021), dhe të gërmojë pak më thellë në përdorimin e këtij algoritmi, dhe të tjerëve që përdoren si pjesë e procedurave publike, duke përfshirë ofrimin e shërbimeve elektronike (Kosovë).

Mungesa e legjisllacionit/strategjive të përcaktuara për të mbështetur dhe përmirësuar përdorimin e algoritmeve në Kosovë.

Edhe pse zhvillimi i kornizës ligjore ose krijimi i një qeverie rregullatore ishte një nga rekomandimet kryesore nga hulumtimi i mëparshëm, në Kosovë edhe këtë vit nuk është identifikuar asnjë ligj apo akt specifik për të theksuar zhvillimin dhe përdorimin e algoritmeve si pjesë e procedurave publike, përveç projekteve në vazhdim e sipër apo rasteve që ekzistojnë brenda institucioneve publike.

Në një kontekst më të përgjithshëm, vendi raportohet se po punon për strategjinë e tij të re në lidhje me Agjendën Digjitale 2030 dhe një strategji të veçantë në qeverisjen elektronike. Megjithëse objektivat strategjike të Agjendës Digjitale 2030 nuk i referohen e as nuk e përcaktojnë qartë Inteligjencën Artificiale dhe përdorimin e algoritmeve si pjesë e procedurave publike, një nga objektivat e përfshira adreson digjitalizimin e shërbimeve publike dhe kjo pritet të jetë drejtpërdrejt e lidhur me strategjinë e qeverisjes elektronike, që duhet të ketë objektiva më specifike. Të dyja strategjitë pritet të finalizohen dhe miratohen gjatë vitit 2023.

Mungesa e një strategjie kombëtare që adreson drejtpërdrejt përdorimin e sistemeve të automatizuara mund t'u atribuohet rasteve/shembujve të kufizuar në këtë fushë. Mospasja e një strategjie të tillë lë gjithashtu boshllëqe në mospasjen e roleve të përcaktuara midis institucioneve që do të shërbejnë si palët kryesore të interesit në lidhje me sistemet e automatizuara si proces.

Sa i përket gatishmërisë digjitale, Kosova konsiderohet të ketë një nivel pozitiv të infrastrukturës digjitale si parakusht për zbatimin e proceseve digjitale, por ka kufizime të mëtejshme që kufizojnë potencialin e vendit në këtë fushë. Sipas raportit të anketës së Bankës Botërore për vlerësimin e gatishmërisë dhe aftësive digjitale në mesin e zyrtarëve publikë në Kosovë, është identifikuar se nevojiten më shumë investime në këtë fushë dhe duhet të merret parasysh një qasje më e koordinuar në aspektin e politikave dhe rregulloreve, si çështje kyçe për të ecur përpara në klimën digjitale.

Sa i përket të njëjtit raport, shumica e zyrtarëve publikë (66%) si pjesë e anketës përkatëse kanë konstatuar se janë të kënaqur me shërbimet ekzistuese të TI-së në institucionet e tyre, por kanë theksuar mungesën e burimeve të stafit për t'iu përgjigjur nevojave të brendshme në një mënyrë efektive. Kjo dhe pjesa tjetër e çështjeve të sinjalizuara kanë ndikim në disponueshmërinë dhe përdorimin e algoritmeve në procedurat publike në vend.

Mungesa e transparencës me publikun në lidhje me përdorimin e algoritmeve nga institucionet shtetërore;

Informimi i publikut të Kosovës për përdorimin e algoritmeve nga institucionet shtetërore konsiderohet shumë i ulët. Për rastet ekzistuese që ilustrojnë përdorimin e algoritmeve (siç përfshihen në këtë hulumtim), ka pak ose aspak informacion të bërë publik për të informuar ose promovuar rëndësinë e tyre. Meqenëse disa nga algoritmet përdoren vetëm për operacione të brendshme nga disa prej institucioneve (Agjencia e Shoqërisë së Informacionit), ekziston një rast i përgjithshëm i cili është i njohur për publikun - SMIL (Sistemi për Menaxhimin Informativ të Lëndëve - Institucionet Gjyqësore të Kosovës). As ky sistem nuk është promovuar aq shumë për të theksuar rëndësinë që ka ky sistem në caktimin e automatizuar të lëndëve si pjesë e institucioneve të gjyqësorit të Kosovës.

Meqenëse institucionet konstatojnë nevojën e mbështetjes së jashtme për automatizimin e procedurave publike, në këtë proces pritet të luajë rol edhe shoqëria civile. Në rastin e Kosovës, shumë prej rasteve, përfshirë sistemin SMIL, janë pjesërisht të mbështetura nga një donator i jashtëm. Mundësia që organizatat vendore të jenë pjesë e këtij procesi mund të arrihet përmes mbështetjes së donatorëve të jashtëm, ose vetë institucioneve përgjegjëse.

5.4. Polonia

Edhe pse më shumë se gjysma e polakëve janë të vetëdijsëm se inteligjenca artificiale dhe algoritmet tashmë përdoren gjerësisht në argëtim, mësim apo blerje, me zhvillimin e mjeteve të tilla si GPT-Chat ka një ndërgjegjësim edhe më të madh në vitin 2023 se janë po algoritmet që vendosin se çfarë përmbajtje shohim në rrjetet sociale. Njohuritë e publikut për përdorimin gjithnjë e më të gjerë të teknologjive që kanë një ndikim në rritje në mirëqenien e tyre po rriten. Por, përkundër një numri shumë më të madh të ngjarjeve dhe publikimeve kushtuar përdorimit të algoritmeve në marrëdhëniet pushtet-qytetar - ende shumë pak vëmendje i kushtohet këtij fenomeni. Puna për rregullimin shoqërohet me pritjen e përfundimit të Aktit të BE për Inteligjencën Artificiale (IA), dhe ka shumë pak mbulim të digjitalizimit të administratës publike dhe drejtësisë nga organizatat e shoqërisë civile. Duhet të theksohet se Akti i IA organizohet ekskluzivisht rreth teknologjive të bazuara në IA. Megjithatë, një sërë algoritmesh më të thjeshta kanë një ndikim të madh në të drejtat dhe detyrimet e qytetarëve, të cilat as nuk mbulohen nga ndonjë rregullore apo strategji dhe as nuk ka plane për të zhvilluar dokumente të tilla. Kjo ende paraqet një boshllëk të madh në sistemin për mbrojtjen e të drejtave të qytetarëve.

Një zhvillim pozitiv, nga ana tjetër, është fitorja para gjykatave administrative, në rastin e përshkruar në dy botimet e mëparshme të raportit, e qasjes në algoritmin dhe kodin burimor të Sistemit të Caktimit Rastësor të Lëndëve - domethënë mjetit që u cakton çështjet gjyqësore gjyqtarëve të caktuar. Këto gjykime padyshim ndryshuan qasjen e jurisprudencës ndaj transparencës së sistemeve të automatizuara të vendimmarrjes. Por ata luajtën edhe një rol tjetër të rëndësishëm. Ata kanë treguar se nuk janë vetëm politikanët dhe zyrtarët që duhet të veprojnë me transparencë dhe llogaridhënie. Gjithashtu mjetet që ata zbatojnë duhet të karakterizohen nga këto cilësi.

Hartimi i strategjisë por jo zbatimi i saj

Polonia ka zbatuar Politikën për Zhvillimin e Inteligjencës Artificiale që nga viti 2021, e cila ka vendosur synime mjaft ambicioze. Por kur bëhet fjalë për përmbushjen e detyrimeve që rrjedhin prej saj, situata është disi më e keqe.

Është e rëndësishme të vlerësohet se ndër objektivat afatshkurtër që duhet të përmbushen deri në vitin 2023, renditen edhe ato që adresojnë rekomandimet e bëra në botimet e mëparshme të raportit.

Kjo përfshin

- Vlerësimi, në një mënyrë dhe shtrirje të paracaktuar, të ndikimit social të sistemeve që përdorin IA (në veçanti ndikimi në të drejtat dhe liritë e njerëzve) dhe zhvillimi i metodave për të
- Ofrimi i sigurisë dhe ndërtimi i besimit dhe vullnetit të publikut për të përdorur zgjidhjet e IA, të kombinuara me qasjen demokratike në IA.
- Nxitja e ndërgjegjësimin për IA dhe ndikimin e saj në shoqëri përmes mediave, përfshirë mediat online;
- Rritja e kompetencës së zyrtarëve në përdorimin e mjeteve të IA në marrëdhëniet shtet-qytetar, duke përfshirë edhe përbalimin e rrezikut të diskriminimit

- Prezantimi i një vetëvlerësimi të detyrueshëm ex-ante, identifikimi i problemit, shpërndarja e përgjegjësisë për funksionimin e sistemit, gabimet e mundshme (duke përfshirë paragjykimin algoritmik) dhe kundërmarrjet e marra.
- Zhvillimi i një shpjegimi model të vendimmarrjes të ndihmuar nga IA dhe mundësia e apelimit të vendimeve të tilla, veçanërisht nëse ato kanë një ndikim të drejtpërdrejtë në të drejtat dhe liritë civile

Fatkeqësisht, në bazë të të dhënave në dispozicion dhe intervistave me përgjegjësit për zbatimin e Politikës Zhvillimore, duket se këto aktivitete ose nuk kanë filluar fare ose do të vonohen.

Në të njëjtën kohë, mungesa e një qasjeje strategjike ndaj digjitalizimit (jo vetëm e lidhur drejtpërdrejt me sistemet e automatizuara të vendimmarrjes) në nivel lokal është zhgënjyese. Një studim i publikuar nga Instituti i Zhvillimit Urban dhe Rajonal arrin në përfundimin se "shumica e qyteteve të anketuara (60%) nuk kanë ndonjë dokument strategjik që trajton temën e digjitalizimit. Kështu mund të shihet se qytetet ende i kushtojnë pak rëndësi çështjes së transformimit digjital. Edhe në qendrat e mëdha, ku zgjidhjet e TIK marrin më shumë vëmendje, çështjet e digjitalizimit shfaqen si pjesë e strategjive të përgjithshme të zhvillimit dhe jo si objekt studimesh të veçanta. Sipas hulumtimit tonë, vetëm 15% e komunave kanë një strategji të dedikuar për qytetin e mençur dhe 9% në transformimin digjital."

Në këtë kontekst, ia vlen të frymëzoheni nga aktivitetet që zhvillohen rreth përdorimit të Inteligjencës Artificiale dhe algoritmeve në kujdesin shëndetësor. Pa dyshim, nuk ka qenë e mundur të identifikohen rastet e zbatimit të mjeteve të tilla, p.sh. në kontekstin e pagesës së përfitimeve për pacientët, por modeli i miratuar i zbatimit të teknologjisë, p.sh. në fushën e diagnostikimit dhe shqetësimi shoqëruar për të drejtat e pacientit mund dhe duhet të jenë model për shumë zyra.

Përpyjekjet rregullatore

Ministri i Digjitalizimit, në përgjigje të një kërkesë për informacion, u përgjigj se për momentin nuk është planifikuar asnjë punë rregullatore për zbatimin e Aktit mbi inteligjencën artificiale. Autoritetet presin që institucionet përkatëse të BE të përcaktojnë formulimin përfundimtar të dispozitave të saj. Megjithatë, vlen të theksohet se një projektligj për ndryshimet në ligjin për sindikatat (Shtypja Sejm nr. 2642) u shfaq në Parlamentin polak, i përgatitur nga Komiteti për Digjitalizimin, Inovacionin dhe Teknologjitë Moderne, ose më saktë Nënkomiteti i Përhershëm për Rregullimin e Algoritmit Digjital.

Drafti parashikon shtimin e një dispozite sipas së cilës punëdhënësi do të jetë i detyruar të sigurojë, me kërkesë të organizatës sindikale të kompanisë, informacionin e nevojshëm për zhvillimin e veprimtarive sindikaliste, veçanërisht informacionin mbi parametrat, rregullat dhe udhëzimet në të cilat bazohen algoritmet ose sistemet e inteligjencës artificiale, të cilat ndikojnë në vendimmarrje dhe që mund të kenë ndikim në kushtet e punës dhe të pagave, qasjen dhe mbajtjen në punësim, duke përfshirë profilizimin.

Ndonëse nuk lidhet drejtpërdrejt me përdorimin e mjeteve në marrëdhëniet qeveri-qytetar, ndikimi i algoritmeve në tregun e punës dhe standardet e punësimit është i madh dhe duhet ndjekur edhe puna në këtë fushë. Deri në datën e publikimit të raportit, projekti nuk ka shkuar përtej Komisionit dhe, nga informacionet e marra, kjo nuk do të ndodhë së shpejti. Megjithatë, mund të jetë një shembull i mirë për vendet e tjera.

Mungesa e transparencës sistematike të mjeteve të VMA-së

Është gjithashtu ende sfiduese për të gjetur se cilat mjete të automatizuara të vendimmarrjes përdoren në administratën publike, duke përfshirë në nivel lokal. Të dhënat e përdorimit të mjeteve të tilla nuk mbahen në asnjë regjistër qendror dhe është e vështirë të gjenden shembuj përkatës duke përdorur metodat e kërkimit në zyrë. Ne pyetëm Ministrinë e Drejtësisë nëse ajo mban evidencë për përdorimin e mjeteve të automatizuara të vendimmarrjes në agjencitë zbatimit të ligjit si prokuroria e saj në varësi apo në gjykata mbi të cilat ministria ushtron mbikëqyrje administrative. Në përgjigje të kërkesës për informim publik, Ministria deklaroi se "nuk mban evidencë dhe aktivitetet e përmendura në kërkesë".

Një kërkesë të ngjashme iu bë edhe Ministrit të Digjitalizimit, i cili ndër të tjera është përgjegjës për koordinimin e zbatimit të Strategjisë së Zhvillimit të Politikave të IA. Ministri na informoi se "nuk mban regjistër/koleksion/listë (edhe në formë pune) të programeve kompjuterike të zbatuara dhe të përdorura në entet publike për të mbështetur vendimmarrjen". Gjithashtu, në përgjigjen e dhënë, ai ka treguar se "nuk e di nëse organet e tjera mbajnë evidencë për problemet/aksidentet/shkeljet e të drejtave të shkaktuara nga programe/algoritme të automatizuara të vendimmarrjes apo që lidhen me zbatimin e tyre". Duke qenë se ky është i vetmi autoritet publik përgjegjës për koordinimin e digjitalizimit të shtetit, duhet të konkludohet se asnjë institucion nuk mban regjistra apo evidenca të ngjashme ose nuk ka njohuri sistematike të problemeve të mundshme me funksionimin e mjeteve të automatizuara të vendimmarrjes.

Kjo gjithashtu do të thotë se nuk ka mundësi për të vlerësuar në mënyrë sistematike sfidat dhe për të mbledhur prova që do të ndihmonin në adresimin më të mirë të zgjidhjeve për problemet e mundshme. I vetmi institucion që - edhe pse në mënyrë ad hoc dhe izoluese - mund të vlerësojë problemet me digjitalizimin në fushën e zbatimit të ligjit, gjyqësorit apo në nivel vendor është Zyra e Lartë e Auditimit.

Është kjo e fundit që ka kryer, ndër të tjera, një vlerësim të kompjuterizimit të gjykatave në vitin 2020, duke nxjerrë, ndër të tjera, një vlerësim mjaft kritik të procesit të zbatimit të sistemit të caktimit të gjyqtarëve për çështjet e përshkruara në raportet e mëparshme (Sistemit të Caktimit Rastësor të Lëndëve: SLPS). Kontrollorët e Zyrës përfunduan me konstatimin e auditimit se "mangësitë në arritjen e rezultateve dhe nisja jo e plotë e të gjitha funksionaliteteve të sistemit SLPS penguan, deri në fund të auditimit, realizimin e objektivit të projektit, që ishte ndërtimi i një sistemi TI që siguron caktimin e rastësishëm dhe të barabartë të lëndëve për gjyqtarët, vlerësuesit e gjykatave dhe sekretarët ligjorë."

Krahas regjistrimit të përdorimit të mjeteve dhe problematikave që lidhen me funksionalitetin e tyre, ka një dimension tjetër jashtëzakonisht të rëndësishëm për transparencën e funksionimit të tyre. Kjo është qasja në informacione të detajuara që përshkruajnë funksionimin e një mjeti algoritmik. Një informacion i tillë mund të përshkruhet në vetë algoritmin, që përdor sistemi, ose në kodin e tij burimor.

Një vendim historik për zbulimin e algoritmit ndodhi menjëherë pasi raporti alGOVrithms 2.0 u lëshua në prill 2021 mbi qasjen në Sistemin e Caktimit Rastësor të Lëndëve për gjyqtarët. Në të, tha Gjykata e Lartë Administrative: Mënyra e funksionimit të SLPS e parashikuar në algoritmin e saj (grumbullimet e udhëzimeve individuale të zbatuara nga Sistemi) është informacion në lidhje me sekuencën e aktiviteteve që çojnë në caktimin e një gjyqtari specifik për t'u marrë me çështjen. Fakti që kjo sekuencë aktiviteteve zbatohet nga një program kompjuterik dhe për rrjedhojë është e natyrës teknike, nuk mund ta privojë këtë informacion (për mënyrën e caktimit të gjyqtarit) nga karakteri informativ publik.

Organizata aplikuese ka të drejtë që algoritmi SLPS në rrethanat e këtij rasti nuk është vetëm informacion teknik, por është shprehje e një procedure të lidhur ngushtë me gjendjen e drejtpërdrejtë të qytetarëve, rastet e të cilëve janë duke u shqyrtuar. Natyra teknike e këtij informacioni është vetëm për shkak të përparimit teknologjik."

Në një rast të mëvonshëm, që përfshinte gjithashtu Sistemin e Caktimit Rastësor të Lëndëve, Gjykata e Lartë Administrative vendosi se, për arsye të ngjashme, kodi burimor i këtij sistemi, dhe rrjedhimisht informacioni shumë më i detajuar, duhet gjithashtu të vihet në dispozicion përmes një kërkesë për Lirinë e Informacionit. Të dy gjykimet konfirmojnë se teknologjitë që përdorin algoritme për të marrë vendime në fushën e marrëdhënieve qeveri-qytetar duhet të jenë sa më transparente. Megjithatë, këto janë precedentë deri më tani, dhe megjithëse mund të jenë një argument i shkëlqyer për rritjen e hapjes së funksionimit të teknologjisë, ato në fakt nuk përkthehen në zgjidhje sistemike. Deri më tani, sipas informacionit të mbledhur si nga kërkesat për Lirinë e Informacionit ashtu edhe nga intervistat me ata që punojnë në këtë temë në qeveri, nuk ka propozime konkrete legjislative që të mandatojnë, për shembull, lëshimin e kodeve burimore të mjeteve të tilla në çdo kohë. Duhet përmendur se, gjatë zbatimit të Direktivës së BE-së për të Dhënat e Hapura, Polonia ka lejuar që kodi burimor i një 'programi kompjuterik' të vihet në dispozicion për ripërdorim. Kjo siguron një portë për marrjen e informacionit të detajuar mbi funksionimin e sistemeve të automatizuara të vendimmarrjes. Megjithatë, ky nuk është një detyrim i qartë dhe vendimi është lënë në diskrecionin e organit publik.

Problemi i mungesës së kompetencave të zyrtarëve publikë.

Një sfidë tjetër që lidhet me përdorimin e sistemeve të automatizuara të vendimmarrjes është mungesa e kompetencës adekuate në mesin e atyre që punojnë në zyrat publike. Siç tregohet, për shembull, nga një studim i kryer nga Instituti për Zhvillim Urban dhe Rajonal në vitin 2022, as nuk ofrohet trajnim adekuat për zbatimin dhe përdorimin e mjeteve shumë më të thjeshta dhe më pak të rrezikshme për të drejtat e njeriut. Për të treguar përmasat e problemit, vlen të kujtojmë në këtë pikë disa nga të dhënat që autorët e raportit të sipërpërmendur arritën të përpilonin.

Edhe pse pothuajse 84% e qyteteve punësojnë specialistët e tyre të TIK, një në tre qendra ende mbështetet në asistencë shtesë nga kontraktorët e jashtëm për mbështetjen e TI të zyrës. Numri më i madh i situatave të tilla ndodh në qytetet me më shumë se 200 mijë banorë, ku zhvillohet numri më i madh i detyrave që lidhen me digjitalizimin dhe konkurrenca më e madhe për punonjësit. Më shumë se gjysma (59%) e qyteteve u ofrojnë punonjësve të

tyre trajnime për TIK, nga të cilat 82% ofrojnë trajnime për të gjithë punonjësit dhe 69% për specialistët e TIK. Për zhvillimin e kompetencave digjitale të punonjësve kujdesen pothuajse të gjitha qytetet më të mëdha (94% e qyteteve mbi 200,000 banorë).

Vlen të theksohet se Ministria e Drejtësisë ka planifikuar një konferencë për përdorimin e mjeteve të automatizuara të vendimmarrjes (përfshirë ato të bazuara në Inteligjencën Artificiale) në administrimin e drejtësisë për muajin prill 2023 (dhe rrjedhimisht pas publikimit të raportit). Sipas Ministrit të Plotfuqishëm për Kompjuterizimin, konferenca do të jetë hapi i parë drejt ndërtimit të kompetencave sistematike të zyrtarëve dhe zbatimit të këtyre mjeteve në gjykatat dhe prokuroritë polake.

Mungesa e kompetencës së organizatave dhe qytetarëve.

Siç e kemi përmendur në raportet e mëparshme alGOVrithm, është gjithashtu thelbësore të ndërtohen kompetencat digjitale të OJQ-ve dhe banorëve. Kjo është mënyra e vetme për të krijuar një sistem gjithëpërfshirës për identifikimin e gabimeve dhe paraqitjen e zgjidhjeve sistematike. Fatkeqësisht, numri i trajnimeve të organizuara nga autoritetet (si në nivel qendror ashtu edhe në atë lokal) nuk u rrit në periudhën e studuar.

Autorët e raportit të Institutit për Zhvillim Urban shqyrtuan edhe nëse autoritetet lokale mbështesin ndërtimin e kompetencave digjitale tek banorët e tyre. Instituti ka gjetur se një "proporcion i vogël i qyteteve (39%) mbështet zhvillimin e kompetencave digjitale të banorëve të tyre përmes trajnimeve. Një numër më i vogël qytetesh (39%) mbështesin zhvillimin e kompetencave digjitale të banorëve të tyre përmes trajnimeve. (60%), me qytete me 20-50,000 banorë, duke performuar më pak mirë se mesatarja, (32%). Ajo që është gjithashtu e rëndësishme është se, më së shpeshti, 'ndërtimi i kompetencave' midis organizatave dhe qytetarëve përbëhet nga, shumë e rëndësishme, por jo e rëndësishme për problemet me sistemet e automatizuara të vendimmarrjes, trajnimin mbi rreziqet e sigurisë kibernetike ose dezinformimin. OJQ-të vetë kanë mungesa kompetencash dhe burimesh për të ofruar trajnime mbi VMA-të dhe rreziqet e lidhura me përdorimin e tyre.

SHEMBUJ TË SISTEMEVE TË AUTOMATIZUARA (TË VENDIMMARRJES)

Në mungesë të një inventari të sistemeve të informacionit që mbështesin ose kryejnë detyra publike, përsëri nuk është e mundur të sigurohet një listë shteruese e mjeteve. Njohuritë për to mund të fitohen kryesisht duke analizuar përmbajtjen e njoftimeve të prokurimeve publike ose materialeve promovuese nga pushteti qendror dhe vendor. Prandaj, mjetet e përshkruara më poshtë nuk janë aspak një listë shteruese e sistemeve të përdorura. Ato kanë për qëllim vetëm të tregojnë tendenca të caktuara në zbatimin e tyre. Ka gjithashtu pak të dhëna për shumë prej tyre. Praktika e mospasjes së qasjes në algoritme dhe kode burimore u përmend më lart, dhe të dhënat e disponueshme për publikun (ose me kërkesën e Lirisë së Informacionit) janë mbetje.

Si pjesë e këtij studimi, ne identifikuam listën e mëposhtme të sistemeve të automatizuara të vendimmarrjes të përdorura në vendet e synuara (shih Tabelën 1).

Polonia	Kosova	Hungaria	Çekia
Sistemi i caktimit rastësor të lëndëve.	SEMEK (The Sistemi për Menaxhimin e Kërkesave - ASH)	Perzgjendja dhe zbulimi i mashtrimit	Njohja e fytyrës në aeroportin e Pragës
Sistemi i menaxhimit të zbatimit të të arkëtueshmeve (SZOPEN)	SMIL (Sistemi për Menaxhimin Informativ Rasteve - KGJK)	Sistemi VEDA ('Robocop') i operuar nga Policia	Kontrolli i parkimit
Sistemi për uljen e konsumit të energjisë elektrike në shkollë	SEMS (Sistemi elektronik për menaxhimin e studentëve)	Sistemi i Drejtësisë	Lëshimi i paralajmërimeve për motin
	Busulla.com		

6.1. Sistemet e caktimit të lëndëve

6.1.1. Sistemi i caktimit rastësor të lëndëve (Poloni):

Vlen të fillohet me një përshkrim të informacionit që është qasur përmes një procesi gjyqësor nga Ministri i Drejtësisë në Poloni mbi Sistemin e Caktimit Rastësor të Lëndëve. Siç u përmend më lart, Gjykata e Lartë Administrative urdhëroi lëshimin e algoritmit të sistemit. Ministri ka respektuar këtë gjykim dhe përshkrimi i algoritmit është publikuar në faqen e internetit të zyrës. Megjithatë, deri më sot, Ministri nuk e ka zbatuar aktgjykimin në një rast të ngjashëm, në të cilin Gjykata e Lartë Administrative urdhëroi gjithashtu që të vihej në dispozicion kodi burimor.

Ndërkohë, sipas specialistëve, vetëm duke vënë në dispozicion kodin burimor, pra edhe një përshkrim të mënyrës së zbatimit të algoritmit, do të mund të bëhet një vlerësim i plotë i funksionimit të tij. Kështu, vetëm atëherë do të jetë e mundur të përcaktohet nëse sistemi, për shembull, është vërtet rastësor dhe caktimi i lëndëve bazohet në parime të drejta dhe objektive. Një garanci që u prezantua nga Ministria e Drejtësisë, e cila i ndihmon palët të zbulojnë se si funksiononte sistemi në rastin e tyre, ishte vendimi për të përgatitur një printim që tregonte gjyqtarët që morën pjesë në short, së bashku me pesha të ndryshme të caktimit në varësi të ngarkesës së tyre të punës ose funksioneve të tjera në gjykatë. Shtypja me këtë informacion dhe të dhënat e gjyqtarit të tërhequr i bashkëngjitet shkresave të lëndës dhe palët - në rast të ndonjë parregullsie të konstatuar - mund të përpiqen të kundërshtojnë rezultatin e shortit. Pavarësisht pamundësisë së ekspertëve të jashtëm për të konfirmuar nëse sistemi po funksionon siç duhet, në dy vitet e fundit nuk ka pasur raportime për probleme në shorte. Mund të supozohet se gabimet e zbuluara më parë në raportin e lartpërmendur të Zyrës së Lartë të Auditimit dhe në materialet e shumta të shtypit janë korrigjuar.

Kjo nuk e ndryshon faktin se zbatimi i këtij sistemi është shembull se si nuk duhet bërë - fazat e testimit dhe konsultimit me komunitetin gjyqësor u hoqën dhe transparenca u siguroa vetëm përmes vendosmërisë së OJQ-ve.

Vlen të përmendet se ndër synimet afatmesme të Strategjisë së Zhvillimit të UA (që do të realizohet deri në vitin 2027) është zbatimi i sistemeve të menaxhimit elektronik të dokumenteve, duke përfshirë përdorimin e IA, në institucione publike dhe për rrjedhojë edhe në gjykata. Ekspertët sugjerojnë gjithashtu një sërë mjetesh të tjera që duhet të zbatohen për të përmirësuar funksionimin e gjyqësorit. Ndër të tjera përmenden chatbot për kontaktimin e klientëve, por edhe mjete më të sofistikuar për përgatitjen e përmbajtjes së urdhërave në raste të thjeshta dhe të përsëritura. Pra, tema sigurisht që është në zhvillim.

6.1.2. Sistemi për Menaxhimin Informativ të Lëndëve - SMIL (Kosovë)

Siç është raportuar në edicionin e kaluar të këtij hulumtimi, Këshilli Gjyqësor i Kosovës (KGJK) ka përdorur SMIL (Sistemin për Menaxhimin Informativ të Lëndëve) që nga viti 2013. I mbështetur nga donatorë të ndryshëm, ky sistem është algoritmi më i përdorur në aspektin e procedurave publike në vend. Ky hulumtim vazhdon të fokusohet në algoritmin që përdor SMIL për të ndarë çështjet tek gjyqtarët.

Siç raportohet aktualisht nga vetë KGJK, SMIL aktualisht është duke u përdorur nga të gjitha institucionet gjyqësore në Kosovë, duke përfshirë Gjykatën Themelore, Gjykatën e Apelit, Gjykatën Supreme dhe Prokurorinë (nga niveli qendror). Prandaj, sistemi po përdoret në të gjitha lëndët gjyqësore (civile, penale, ekonomike etj.). SMIL si projekt vazhdon të financohet nga Ministria e Punëve të Jashtme Norvegjeze, si dhe nga KGJK dhe KPK.

Gjatë viteve të fundit, siç është raportuar nga KGJK, funksionet e mëposhtme janë integruar më tej dhe janë përditësuar në sistem:

- Shpërndarja e automatizuar e lëndëve në të gjitha gjykatat e Kosovës;
- Regjistrimi i lëndëve të vjetra në sistemin SMIL;
- Lidhja elektronike gjykatë-prokurori dhe anasjelltas;
- Ndërlidhja ndërmjet sistemit SMIL me ARBK-në (Agjencia e Regjistrimit të Bizneseve në Kosovë) dhe ARC (Agjencia e Regjistrimit Civil);
- Ndërlidhja ndërmjet sistemit SMIL dhe ueb portalit të gjykatave;
- Raporte të avancuara statistikore;
- Mekanizmi i gjurmimit të lëndëve dhe Platforma e të Dhënave të Hapura;

SMIL është një projekt me rëndësi të veçantë për zbatimin e suksesshëm të reformave në sistemin e drejtësisë në Republikën e Kosovës dhe modernizimin e gjykatave dhe prokurorive, prandaj përgjegjësia për zbatimin e tij është në duart e dy organeve kombëtare, Këshillit Gjyqësor të Kosovës dhe Këshillit Prokurorial të Kosovës.

Administrata Gjyqësore Norvegjeze (NJA) monitoron zbatimin e projektit, duke ofruar ekspertizë të kualifikuar lidhur me zbatimin e projektit dhe mbështetje të vazhdueshme për zbatimin e reformave gjyqësore në Kosovë. Për mirëmbajtjen dhe administrimin e sistemit në baza ditore, përgjegjëse janë departamentet e TI-së në KGJK dhe KPK. Raportet e auditimit bëhen çdo vit, si dhe raportet e progresit në lidhje me zbatimin e SMIL të cilat i dërgohen NJA.

Zyrtarët e gjyqësorit kanë nevojë për trajnim në mënyrë që të përdorin dhe angazhohen në SMIL. Ekipi trajnues në lidhje me SMIL është i vendosur në gjykata dhe prokurori dhe është përgjegjës për trajnimin, rikualifikimin dhe ndihmën e gjyqtarëve, prokurorëve dhe të gjithë stafit në gjykata dhe prokurori për të përdorur sistemin SMIL. Trajnime të rëndësishme në fushën e TIK janë ofruar edhe për stafin e TI në KGJK dhe KPK, si dhe për stafin rajonal të TI-së në gjykata dhe në prokurori.

Qëllimi i zbatimit të SMIL është që Kosova si vend të ketë një gjyqësor më efikas, burime njerëzore të përgatitura në mënyrë profesionale, si dhe menaxhim më të mirë të gjykatave dhe prokurorive, duke ofruar qasje më të shpejtë dhe më të lehtë për qytetarët në sistemin e drejtësisë.

Një komponent tjetër i zbatimit të SMIL është Mekanizmi i Gjurmimit së Lëndëve (CTM) dhe platforma e të dhënave të hapura. CTM është mjeti digjital i cili u mundëson qytetarëve të kenë qasje në regjistrimet individuale të çështjeve gjyqësore në internet. Ky mekanizëm përcjellës është i qasshëm për të gjithë qytetarët e Kosovës përmes një procedure të verifikuar të vërtetimit përmes platformës eKosova.

Pas identifikimit të suksesshëm përmes eKosova, CTM do të kontrollojë nëse individit është i përfshirë në të paktën një rast ligjor në SMIL.

Nëse individit nuk është i përfshirë në të paktën një çështje ligjore, ai nuk do të jetë në gjendje të përdorë CTM-në.

Platforma e të Dhënave të Hapura i ofron publikut të gjerë dhe çdo përdoruesi të internetit qasje në statistikat gjyqësore që kanë të bëjnë me punën e gjykatave dhe gjyqtarëve në Kosovë. Kjo platformë është një mekanizëm digjital që u mundëson përdoruesve të marrin dhe analizojnë të dhëna jopersonale dhe të pambrojtura nga Sistemi i Menaxhimit Informativ i Lëndëve të Kosovës (SMIL).

Një algoritëm tjetër i cili pritet të ndihmojë më tej punën e gjyqësorit në Kosovë përfshin projektin EUKOJUST. Qëllimi i këtij projekti është zhvillimi i sistemit për dosjet e gjyqtarëve. Sistemi synon të mbledhë të dhënat (dosjet) e gjyqtarëve nga faza e rekrutimit në të cilën ata ishin të punësuar deri në daljen në pension ose lirim të tyre.

Ky sistem do të përbëhet nga modulet e mëposhtme: Moduli i Rekrutimit, Moduli i Promovimit, Moduli i Trajnimit, Moduli i Vlerësimit të Performancës dhe Moduli Disiplinor. Një kompani vendase është kontraktuar për të vazhduar zhvillimin e këtij sistemi gjatë vitit 2023.

6.1.3. Sistemi elektronik i menaxhimit të lëndëve gjyqësore (Hungari)

Një çështje kyçe për këtë hulumtim ishte caktimi i lëndëve gjyqësore. Në Hungari, një sistem elektronik i menaxhimit të çështjeve gjyqësore (BIIR) është përdorur prej disa kohësh, por caktimi i lëndëve është përgjegjësi e drejtuesve të gjykatave individuale (më shumë se njëqind) brenda kornizës së rregullave të përcaktuara në udhëzimet e Kryetarit të Zyrës Kombëtare të Gjyqësorit. Është interesante se ky udhëzim lejon edhe caktimin e lëndëve me algoritëm kompjuterik, i cili aktualisht zbatohet vetëm (dhe vetëm pjesërisht) nga Gjykata Metropolitane e Budapestit, me sa dimë.

Në të njëjtën kohë, është e rëndësishme të theksohet këtu se në të ashtuquajturin mekanizëm të kushtëzimit, qeveria hungareze mori përsipër të krijojë një kërkesë që Curia të ndajë automatikisht rastet që vijnë në Curia në bazë të një algoritmi (rastësor). Qeveria ka dorëzuar tashmë një projektligj për këtë temë në konsultim publik, por organizatat e të drejtave të njeriut kanë argumentuar se ai është vetëm pjesërisht i përshtatshëm për parandalimin e abuzimeve në caktimin e lëndëve dhe kanë sugjeruar që sistemi i automatizuar i caktimit të çështjeve duhet të shtrihet në gjykatat më të ulëta.

6.2. Sistemet e automatizuara në proceset e kontrollit dhe menaxhimit

6.2.1. Sistemi i Menaxhimit të Zbatimit të të Arkëtueshmeve (SZOPEN, Poloni)

Mjeti është duke u zhvilluar nga Ministri i Financave dhe pritet të përdorë zgjidhje të bazuara në Inteligjencën Artificiale. Ai pritet të jetë gati brenda pak muajsh dhe do të mundësonte ndër të tjera:

- automatizimin e shlyerjeve (duke përfshirë kostot e zbatimit dhe komisionet);
- automatizimin e pyetjeve të bëra në lidhje me kërkimin e aseteve të debitorit në bazat e të dhënave të brendshme dhe të jashtme të mbajtura brenda sistemeve të tjera të IT, p.sh. Regjistri i tokës dhe hipotekave (pasuri të paluajtshme); Regjistri Qendror i Automjeteve dhe Shoferëve (automjeteve), OGNIVO (llogaritë bankare); Sistemi i Institucionit të Sigurimeve Shoqërore (punëdhënësi, drejtori);
- automatizimi i konfiskimeve të llogarive bankare të tatimpaguesve;
- Përdorim më i madh i të dhënave nga regjistrat e Kontrollit të Vetëm të File_VAT - në lidhje me të arkëtueshmet rrjedhëse dhe Sistemin e Kliringut të Teleinformatikës "STIR" (të përshkruar tashmë në alGOVrithm 2.0) - në lidhje me llogaritë bankare.

Ministria e Financave nuk ka treguar se si do të funksiononte saktësisht në praktikë një bllokim i tillë automatik i fondeve në një llogari bankare. Mbi të gjitha, është e paqartë se në çfarë mase faktori njerëzor do të përfshihet në funksionimin e sistemit. Për shembull, nëse algoritmi gjen fonde në një llogari dhe përpara se fondet të bllokohen, kjo do të verifikohet nga zyrtarët. Ndoshta, si në rastin e sistemit STIR, verifikimi do të bëhet tashmë pasi sistemi të bllokojë automatikisht paratë në llogarinë e tatimpaguesit.

Sisteme të tilla - pasi ato prekin drejtpërdrejt qytetarët - duhet të garantojnë se është e mundur të identifikohen ata që janë përgjegjës për çdo problem. Bllokimi i gabuar i fondeve në një llogari mund të ketë pasoja negative të gjera, kështu që transparenca e sistemit duhet të jetë sa më e lartë që të jetë e mundur. Kjo nuk do të thotë se duhet të vihen në dispozicion të gjitha informacionet rreth funksionimit të tij. Është e pranueshme në rastin e mjeteve të ngjashme që disa të dhëna, zbulimi i të cilave do të ndihmonte taksapaguesit e pandershëm të 'mashtrojnë' sistemin, t'i lihen vetëm një grupi të kufizuar njerëzish. Megjithatë, autoritetet përgjegjëse për funksionimin e tij duhet të veprojnë për të lejuar një shqyrtim të plotë nga ekspertë të jashtëm të specializuar.

6.2.2. Sistemi për Menaxhimin e Kërkesave - SEMEK (Kosovë)

Si organ përgjegjës për zbatimin teknik të strategjive digjitale në vend, ASHI (Agjencia e Shoqërisë së Informacionit) ka zhvilluar SEMEK për përdorim të brendshëm dhe për të bashkërenduar punën e tij me institucionet e linjës.

Ky sistem menaxhimi përdoret nga ASHI, dhe disa institucione të tjera publike, megjithatë rolin kryesor (si administrator) në lidhje me SEMEK e ka ASHI. SEMEK u mundëson të gjitha institucioneve publike të lëshojnë një kërkesë specifike me email e cila i dërgohet automatikisht ASHI siç është regjistruar në SEMEK. Më pas sistemi ia cakton automatikisht çdo kërkesë/biletë departamenteve përgjegjëse të ASHI brenda 24 orëve. Puna në secilën prej këtyre kërkesave regjistrohet dhe dokumentohet nëpërmjet këtij sistemi, i cili njofton edhe se kur duhet të përfundojë puna.

Sistemi është zhvilluar shtatë vjet më parë, dhe së fundi është përmirësuar dy vjet më parë, me disa veçori të shtuara që mundësojnë që kërkesat të kenë një kategorizim dhe afat kohor më të mirë.

Nuk raportohet se ekziston asnjë rregullore përmes së cilës platforma duhet të funksionojë, pavarësisht praktikave të privatësisë së të dhënave personale dhe kritereve të tjera administrative që siguron platforma.

Synimi i ardhshëm i SEMEK është që të përdoret ose të integrohet në të gjitha institucionet publike të vendit, pasi ky sistem raportohet se ka shumë përfitime për ASHI për sa i përket mënyrës se si ato koordinojnë dhe zbatojnë detyrat e tyre të brendshme. SEMEK si projekt është përkrahur nga OSBE dhe GIZ Kosova, dhe për momentin Banka Botërore shihet si mbështetëse potenciale sa i përket integritit të këtij sistemi në nivel lokal dhe qendror në vend. Kjo ide është në konsultim me Zyrën e Kryeministrit në Kosovë.

6.2.3. Sistemi fleksibil i mbështetjes për vendimet e auditimit tatimor dhe miningut të të dhënave (sistemi RADAR, Hungari)

Një nga sistemet më të vjetra të zhvilluara vazhdimisht në vend përdoret nga Administrata Kombëtare Tatimore dhe Doganore, i ashtuquajtur i sistemi RADAR (Sistemi fleksibil i mbështetjes për vendimet e auditimit tatimor dhe miningut të të dhënave), i cili u zhvillua në mesin e viteve 2000. Ky sistem i specializuar mbledh informata nga disa baza të dhënash dhe ndihmon administratën tatimore të përzgjedhë individë, transaksione dhe kompani për auditime tatimore bazuar në rreziqet e paracaktuara.

Sistemi kishte tashmë një modul (RIASZT-ALERT) në një fazë të hershme të zhvillimit, i cili, për shembull, paralajmëronte për ndryshime të papritura në sjelljen e tatimpaguesit, dhe një nënsistem të quajtur KoKaIn (shkurtesë hungareze e listës së INformatave të lidhjeve të rrezikshme), që synonte hartëzimin e rrjetit të shmangësve tatimorë. Ky sistem kërkonte kontaktet e menaxherëve, pronarëve dhe zyrtarëve të kompanive që bëjnë shmangie tatimore me pronarët, zyrtarët dhe menaxherët e kompanive të tjera.

Gjatë dhjetë viteve të fundit sistemi është bërë gjithnjë e më kompleks, ndër të tjera për shkak se faturimi (p.sh. faturat online, arka elektronike), regjistrat rrugorë janë bërë elektronike, por mund të përmendim gjithashtu se regjistri qendror i UBO-së në Hungari menaxhohet gjithashtu nga autoriteti tatimor. Kështu, në praktikë, është krijuar një depo e madhe e të dhënave digjitale dhe autoritetet tatimore mund të shohin në thelb të gjitha transaksionet, të dhënat e pronësisë, deklaratat tatimore dhe madje edhe nëse një kompani që lëshon një faturë, për shembull, ka pajisjet ose numrin e punonjësve për të kryer realisht punën e faturuar. Me sa dimë, vetë baza e të dhënave po funksionon aktualisht në një platformë Oracle dhe aplikacione të ndryshme për zbulimin e mashtrimit në një mjedis SAS (vetë serveri dhe miningu i të dhënave janë bërë gjithashtu me mjete të zhvilluara nga SAS), ndërsa zhvillimet individuale të softuerit për të përmbushur nevojat specifike të autoritetit janë bërë nga zhvillues të brendshëm ose kontraktorë të jashtëm. Megjithëse disa nga detajet e zhvillimit të sistemit nuk janë publike për arsye të sigurisë kombëtare, njoftimet e prokurimit zbulojnë se autoriteti tatimor aktualisht po përdor Detektimin dhe hetimin nga SAS për

softuerin qeveritar për sistemin RADAR, i cili gjithashtu përdor inteligjencën artificiale për të detektuar mashtrimin - vlen të theksohet këtu se prokurimi është bërë përmes një procedure me negociim pa publikim të njoftimit të kontratës, për shkak të të drejtave ekskluzive, dhe njoftimi theksonte kostot e mëdha që përfshinte lëvizja nga një sistem i trashëguar. Ndërkohë, vlen të theksohet edhe kjo Megjithëse disa nga detajet e zhvillimit të sistemit nuk janë publike për arsye të sigurisë kombëtare, njoftimet e prokurimit zbulojnë se autoriteti tatimor aktualisht po përdor Softuerin e SAS për detektim dhe hetim për qeverinë për sistemin RADAR, i cili gjithashtu përdor inteligjencën artificiale për të detektuar mashtrim - vlen të theksohet këtu se prokurimi është bërë përmes një procedure me negociim pa publikim të njoftimit të kontratës për shkak të të drejtave ekskluzive, dhe njoftimi theksonte kostot e mëdha që përfshinte lëvizja nga një sistem i trashëguar. Ndërkohë, vlen të theksohet se edhe brenda autoritetit tatimor, në vitin 2022 u formua një Grup Punues për Inteligjencën Artificiale, me synimin për të eksploruar mënyra të mëtejshme se si autoriteti mund të përdorë inteligjencën artificiale për t'i përdorur me më efikasitet asetet e tij të shumta të të dhënave.

Vlen gjithashtu të përmendet këtu se nga viti 2022, disa projekteve ndërtimore të financuara nga publiku u kërkohet ta përdorin të ashtuquajturën "Glass Gate", një sistem inteligjent i kontrollit të qasjes që regjistron se kush (punonjësit dhe vizitorët) hyn në vendpunim. Të dhënat e gjeneruara këtu janë të qasshme për inspektoratet e ndërtimit, autoritetet e punësimit dhe autoritetet tatimore, dhe plani i auditimit i autoritetit tatimor për vitin 2023 tashmë përfshin një auditim të investimeve të përzgjedhura bazuar në vlerësimin e rrezikut duke përdorur të dhënat e 'Glass Gate'. Kontraktorët ndërtimorë në thelb kanë lirinë të zgjedhin se prej cilës kompani ta blejnë sistemin inteligjent të kontrollit të qasjes, ku shumica e atyre që janë në shitje dhe vetë modeli demonstrues janë të aftë për identifikim biometrik (njohjen 3D të fytyrës) dhe matjen e nivelit të alkoolit në gjak dhe të temperaturës së trupit, edhe pse të dhënat për këtë të fundit nuk transmetohen në bazën e të dhënave të qeverisë.

Në rastin e sistemit për ekzaminimin dhe zbulimin e mashtrimit, është e rëndësishme të theksohet se përzgjedhja për ekzaminim nuk është automatike, pra, anësitë njerëzore dhe institucionale mund të luajnë rol nëse rastet që dyshohet se janë mashtruese nga sistemi ekzaminohen realisht.

Gjithashtu ka informata në dispozicion për mjete të tjera të përdorura nga organet e administratës publike për detektimin e krimit dhe mashtrimit. Për shembull, Drejtoria e Përgjithshme për Auditimin e Fondeve Evropiane përdor softuerin Caseware IDEA për marrjen e mostrave për të ekzaminuar rreziqet që lidhen me përdorimin e fondeve të BE-së. Ky sistem auditohet edhe nga Komisioni dhe Gjykata Evropiane e Auditorëve. Për qëllime të auditimit të fondeve të BE-së, Autoritetet Menaxhuese përdorin gjithashtu mjete kombëtare të minimumit të të dhënave për përdorimin e fondeve të BE-së dhe (nga gjysma e dytë e vitit 2022) sistemin ARACHNE të ofruar nga Komisioni.

6.3. Sistemet e algoritmeve që lidhen me sektorin e shkollave/arsimit

6.3.1. Sistemi Elektronik i Menaxhimit të Studentëve (SEMS, Kosovë)

SEMS-i si Sistemi Elektronik i Menaxhimit të Studentëve funksionon për gati 10 vjet, duke shërbyer si pasqyrim i proceseve administrative në Universitetin e Prishtinës (UP). Sistemi është krijuar nga një kompani kontraktuale dhe algoritmi i tij ndjek kërkesat administrative të universitetit kryesor publik në Kosovë. Sistemi si i tillë u mundëson studentëve të regjistruar dhe personelit akademik të universitetit të ndërveprojnë online në lidhje me procesin e punës shkollore dhe proceset administrative në aspektin e lëndëve.

Megjithatë, sfida me SEMS-in qëndron në njohuritë e pamjaftueshme të politikanëve dhe vendimmarrësve në sferën e arsimit sa i përket digjitalizimit. Pavarësisht kësaj, ka pasur një përmirësim të madh në kohët e fundit, ku politikanët dhe vendimmarrësit kanë filluar t'i njohin mundësitë teknologjike të paraqitura nga SEMS-i dhe sisteme të ngjashme.

6.3.2. Sistemi për ta reduktuar konsumin e energjisë elektrike në shkolla (Poloni)

Një shembull i përdorimit të Inteligjencës Artificiale dhe një sistemi për ta mbështetur vendimmarrjen në shpenzimin e fondeve publike është sistemi i pilotuar në një shkollë në Zduńska Wola. Ai mbledh të dhëna për konsumin e energjisë nga rrjeti dhe për energjinë e prodhuar nga panelet fotovoltaike të instaluar në shkollë. Matjet nga njehsorët dërgohen nëpërmjet internetit në cloud dhe analizohen në një sistem të zhvilluar nga prodhuesi, njëra nga bizneset fillestare (*startup*). Algoritmet, bazuar në të dhënat e mbledhura, më pas kryejnë analiza dhe pritjet të japin rekomandime për ndryshime për uljen e konsumit të energjisë elektrike. Orari i shkollës gjithashtu është futur në sistem, në mënyrë që sistemi të llogarisë konsumin e energjisë për nxënës në kohë reale. Sipas zyrtarëve të komunës, "algoritmet do të kontrollojnë gjithashtu, për shembull, nëse nisja e mësimin gjysmë ore më herët do ta rrisë përdorimin e energjisë elektrike nga panelet fotovoltaike. Kjo do të nënkuptonte më pak energji elektrike të nxjerrë nga rrjeti si dhe kursime." Vetë algoritmi nuk është i disponueshëm dhe nuk është në pronësi të autoritetit. Pronësia e tij mbetet e kompanisë që zbaton zgjidhjen.

Ky është një shembull interesant i një mjeti që indirekt ndikon në jetën e banorëve dhe tregon se operimi i sistemeve të tilla mund të ketë ndikim të fortë në buxhetet dhe ndryshimet në sjelljen e përditshme. Nga njëra anë, mund të sigurojë kursime të mëdha, por kjo mund të detyrohet nga një ndryshim në orarin e operimit të një shkolle (apo vendi të punës), duke ndikuar kështu në nevojën që studentët të përshtaten me orarin e ri.

6.3.3. Busulla.com (Kosovë)

Aplikacioni/platforma në internet: busulla.com përdor algoritme për përcaktimin e profesioneve të përshtatshme bazuar në llojin e personalitetit, vlerat e punës dhe testet e potencialit. Platforma nuk është e kufizuar për t'u përdorur nga një audiencë e synuar, megjithatë të rinjtë e diplomuar në vend janë ata që e përdorin më së shumti atë.

Platforma është krijuar me mbështetjen e një donatori të jashtëm.

Të dhënat e platformës ruhen në nivel lokal dhe janë marrë masa për të mbrojtur privatësinë e përdoruesve, veçanërisht atë të rinjve, përmes politikave strikte të privatësisë dhe rregulloreve jokomerciale. Nuk ka ende një ligj apo rregullore kombëtare në fuqi në Kosovë për ta mbikëqyrur funksionalitetin dhe funksionimin e kësaj platforme, apo atyre të ngjashme. Rrjedhimisht, nuk ka asnjë kërkesë për firmat private që krijojnë platforma zyrtare për institucionet publike që të zbulojnë kodin e tyre burimor.

Firma në zhvillim kryen sigurimin e cilësisë dhe inspektimet e brendshme për t'u siguruar që platforma funksionon siç duhet dhe përmbush standardet e vendosura nga institucionet arsimore. Megjithatë, nuk ka organe të pavarura apo subjekte publike ku përdoruesit mund të paraqesin ankesa nëse kundërshtojnë saktësinë e algoritmeve si pjesë e kësaj platforme. Prandaj, është thelbësore të krijohen rregullore që sigurojnë transparencë, llogaridhënie dhe drejtësi në operacionet.

6.4. Algoritmet inteligjente të monitorimit/mbikëqyrjes

6.4.1. Sistemi Véda-KAFIR-ROBOTZSARU (Robocop) i operuar nga Policia (Hungari)

Më parë ishte raportuar për Sistemin Véda-KAFIR-ROBOTZSARU ('Robocop') në Hungari. Véda është një sistem inteligjent i kamerave të trafikut rrugor, i cili ofron të dhëna për KAFIR (Közlekedésbiz - tonsági Automatizált Feldolgozó és Információs Rendszer - Sistemi i Përpunimit dhe Informimit të Automatizuar të Sigurisë në Trafik). Së bashku me zgjidhjet e ofruara nga Robocop ('Robocop'), një sistem i integruar i administrimit, përpunimit të çështjeve dhe menaxhimit të të dhënave elektronike, në thelb softueri kryesor i policisë, gjobat për shkeljet në trafik rrugor janë pothuajse automatike.

Sistemi u krijua sipas një programi të BE-së midis viteve 2012-2015 dhe (për momentin) përbëhet nga 365 kamera inteligjente fikse dhe 160 të lëvizshme. Kamerat kapin shpejtësinë ose shkeljet e tjera, regjistrojnë numrin e regjistrimit, shpejtësinë e automjetit, koordinatat e vendndodhjes dhe datën dhe orën e ngjarjes dhe i transferojnë të dhënat në KAFIR i cili i verifikon të dhënat me regjistrin e trafikut (p.sh. nëse automjeti është i vjedhur) dhe ngarkon të dhëna së bashku në sistemin e TI-së së Robotzsaru, i cili klasifikon dhe transmeton skedarët e gjeneruar tek autoriteti përgjegjës. Deri në këtë pikë nuk ka absolutisht asnjë mundësi për ndërhyrje njerëzore, dhe në rast se shkelja është e dënueshme me përgjegjësi edhe kur personi është i pafajshëm (*no-fault liability*) dhe të dhënat janë të padiskutueshme, edhe vendimi merret automatikisht, megjithatë, bëhet një kontroll *ex-post* nga administratori.

Ndërsa dokumentet e prokurimit dhe fragmentet e kontratave janë në dispozicion, pak mund të mësojmë prej tyre për zgjidhjen e problemeve dhe auditimin. Megjithatë, edhe këtu mund të lindë një problem nga të drejtat ekskluzive që lidhen me softuerin e përdorur në kamera (p.sh. për njohjen e targave), që në thelb krijon një sistem tjetër të trashëguar.

6.4.1.1. Shembuj të tjerë në lidhje me mbikëqyrjen masive dhe policimin parashikues në Hungari

Në vitin 2021, një nga vendbanimet më të njohura në brigjet e liqenit Balaton instaloi një sistem kamerash të aftë për njohjen e fytyrës në shëtitoren e tij më të frekuentuar, pra hapësirë publike, me qëllim detektimin e shpejtë të krimeve dhe filtrimin e kriminelëve. Megjithatë, u ngritën pyetje pasi pajisjet u furnizuan nga e njëjta kompani kineze që prodhoi sistemin e kamerave të përdorura në Kinë për mbikëqyrjen masive të ujugurëve. Sistemi i instaluar në komunën hungareze nuk ishte i lidhur me sisteme të tjera (si bazat e të dhënave të policisë), por teorikisht është i aftë të gjurmojë lëvizjet e individëve duke përdorur njohjen e fytyrës - kjo në vetvete ngre çështje të mbrojtjes së të dhënave, megjithëse hetimi i Autoritetit Kombëtar për Mbrojtjen e të Dhënave dhe Lirinë e Informacionit konstatoi se ky funksion nuk ishte aktivizuar.

Një sistem edhe më i madh se ky u lansua, i ashtuquajtur Dragonfly, i cili - në mënyrë infrastrukture - mundëson mbikëqyrjen masive. Ky sistem transmeton imazhe të CCTV-ve të ndryshme në një bazë të dhënash qendrore (Qendra e të Dhënave të Qeverisë, e cila është një ofruar pritës) - kjo është planifikuar të përfshijë mbi 35,000 kamera, duke përfshirë jo vetëm ato në zona publike, por edhe në stadiume, banka etj. Ideja për bazën e të dhënave u hodh në diskutim fillimisht në kontekstin e krizës së refugjatëve të vitit 2015, dhe jo rastësisht, më vonë u zbulua se disa nga autorët e sulmeve terroriste në Paris kishin vizituar Budapestin në muajt e mëparshëm.

Çfarë është akoma më e turpshme, meqenëse projekti nuk e bleu kodin burimor në vitin 2015, është krijuar një sistem i trashëguar, pra vetëm një kompani është aktualisht në gjendje të kryejë detyrat e zhvillimit që lidhen me bazën e të dhënave, për shkak të të drejtave ekskluzive.

Grupet e avokimit për të drejtat e njeriut dhe autoriteti për mbrojtjen e të dhënave kanë shprehur gjithashtu shqetësime në vitin 2018 për mungesën e garancive se kush mund të ketë qasje në pamjet e CCTV në bazën qendrore të të dhënave dhe në çfarë kushtesh. Megjithëse shqetësimet e autoritetit për mbrojtjen e të dhënave janë përfshirë në projektligjin përkatës, teorikisht, baza e të dhënave mund të qaset, për shembull, nga shërbimet e sigurisë kombëtare pa autorizim paraprak nga një organ i jashtëm monitorues dhe madje mund të përdoret softueri për njohjen e fytyrës në to, sipas Ligjit për Shërbimet e Sigurisë Kombëtare. Megjithatë, sipas burimeve të ndryshme, për momentin Shërbimi i Sigurisë Kombëtare nuk kryen vëzhgime masive për qëllime parandaluese.

Duhet të theksohet gjithashtu se policimi parashikues dhe vendimmarrja e automatizuar e bazuar në këto politika ekziston gjithashtu në Hungari sipas legjislacionit tjetër të BE - Qendra e Analizës së Informacionit Kundër Terrorizmit dhe Krimin kryen analiza të automatizuara të rrezikut bazuar në të dhënat e pasagjerëve (PNR dhe EITAS) dhe kryen vlerësime individuale bazuar në këtë. Ky sistem drejtohet nga rregullat e BE-së - padyshim, pak informata janë në dispozicion në lidhje me atë se si funksionon në praktikë për arsye të sigurisë kombëtare.)

6.4.2. Njohja e fytyrës në aeroportin e Pragës (Çeki)

Sistemi i vendosur në aeroportin e Pragës skanon automatikisht të gjithë njerëzit në aeroportin Václav Havel të Pragës. Ai dërgon informacionin në një server policie dhe serveri drejton zbulimin kundër bazës së të dhënave të personave të kërkuar nga policia.

Sistemi është ndërtuar në vitin 2018 dhe rregullohet nga disa dokumente të ndryshme ligjore. Është ndërtuar në bazë të Vendimit të Qeverisë, qasja në sistem është e rregulluar me Aktin e Policisë; Akt mbi Shërbimet Informative të Republikës Çeke dhe Akt mbi Administratën Doganore të Republikës Çeke.

Algoritmet e përdorura në këtë sistem nuk janë publike dhe agjencitë e zbatimit të ligjit që drejtojnë këtë sistem janë të fshehta për detajet rreth tij.

6.4.3. Kontrolli i parkimit (Çeki)

Në Republikën Çeke, disa qytete kanë zbatuar zona parkimi të rregulluara dhe të paguara, të shënuara me ngjyra në rrugë. Megjithatë, sistemi nuk është uniform në të gjitha qytetet. Për shembull, "zonat blu" në Pragë janë caktuar për banorët vetëm gjatë gjithë ditës, ndërsa në Brno, ato janë të rezervuara për vendasit vetëm gjatë natës.

Në mënyrë tipike, këto zona paguhen, me tarifa të paguara në disa mënyra. Një opsion është një tarifë e njëhershme për një periudhë të caktuar, e cila mund të paguhet në makinat automatike shitëse të vendosura në rrugë. Pasi të bëhet pagesa, shoferi vendos biletën në letër në xhamin e përparmë të mjetit ose të dhënat e tyre regjistrohen në një bazë të dhënash online. Përndryshe, tarifat e parkimit afatgjatë paguhen për një vit dhe këto sisteme përdorin ngjitëse për dritaren e përparme ose regjistrime në një bazë të dhënash në internet.

Disa përjashtime janë të disponueshme për individë të tillë si personat me aftësi të kufizuara, policia, ambulancat dhe pronarët e makinave elektrike në qytete të caktuara.

Për t'u siguruar që pronarët e veturave të paguajnë për parkimin e tyre në vendin e caktuar, policia komunale kryen kontrolle ose personalisht ose duke përdorur teknologji të automatizuar, ose ndonjëherë një kombinim të të dyjave. Praga dhe Brno, dy qytetet më të mëdha në Republikën Çeke, përdorin një proces të ngjashëm të automatizuar për të zbatuar rregullat e parkimit. Ne përqendrohemi në rastin e Pragës në këtë kapitull.

6.4.3.1. Përshkrimi i sistemit në Pragë

Sistemi është në funksion që nga viti 2019 dhe prej gati 4 vitesh drejtohej nga kompania Eltodo. Komuna e Pragës ka kontraktuar një ofrues tjetër të sistemit të quajtur Iterait në vitin 2022, një kompani private, për të menaxhuar sistemin e saj të parkimit në bashkëpunim me Policinë Komunale. Çdo pagesë ose lirim nga pagesa regjistrohet në një bazë të dhënash online, të lidhur me targën e regjistrimit të veturës.

Sistemi Iterait përdor vetura të pajisura me kamera në çatitë e tyre për të monitoruar zonat e parkimit me pagesë. Sistemi siguron që çdo rrugë me një zonë me pagesë të kontrollohet të paktën një herë në dy ditë. Kamerat kapin imazhe të vazhdueshme që dërgohen te serverët Iterait. Serverët më pas përdorin teknologjinë e njohjes së imazhit për të kontrolluar çdo targë regjistrimi kundrejt bazës së të dhënave të tarifave të paguara. Nëse një automjet konstatohet se ka një tarifë të papaguar, dëshmia i dërgohet Policisë Komunale, e cila automatikisht gjeneron dhe ia dërgon gjobën pronarit të automjetit. Zyra komunale e trajton rastin ligjërisht në nivel qarku.

Kompania Iterait e promovon veten si "ndërtimi i zgjidhjeve komplekse të IA". Algoritmet e përdorura gjatë procesit nuk janë të disponueshme publikisht. Të gjitha vendimet duhet të shqyrtohen fillimisht nga një person i cili është pjesëtar i policisë komunale.

6.5. Raste të tjera të algoritmeve/metodave të përdorura në Hungari dhe Çeki

6.5.1. Metoda të tjera të orientuara nga qytetari të përdorura në administratën publike (Hungari)

Siç u përmend më lart, bërja e administratës publike më efikase në trajtimin, për shembull, të parregullsive ose zbulimin e krimit është vetëm një pjesë e përpjekjes për ta bërë administratën publike më të digjitalizuar, tjetra është lehtësimi i metodave miqësore ndaj klientit në administratën publike (p.sh. administrata publike e orientuar nga qytetari).

Që nga viti 2016, ekziston legjislacioni që lejon vendimmarrjen de facto automatike në raste të caktuara, nëse:

- a) *kështu lejohet me një akt ose dekret qeveritar,*
- b) *të gjitha të dhënat dhe informacionet janë në dispozicion të autoritetit në momentin e dorëzimit të aplikacionit, ose mund të merren përmes shkëmbimit automatik të informacionit*
- c) *vendimi nuk kërkon diskutim dhe*
- d) *nuk ka asnjë palë kundërshtarë.*

Për shkak të këtyre kushteve të rrepta, për momentin, rastet kur lejohet vendimmarrja e automatizuar inician përgjithësisht nga klienti, dhe shumica e tyre kanë të bëjnë ose me ndonjë formë të subvencioneve normative ose me lëshimin e dokumenteve të ndryshme (p.sh. lejet e vozitjes ose parkimit). Kjo do të thotë se në këtë kategori, për momentin nuk mund të flasim për algoritme vërtet komplekse, sistemet në thelb thjesht kontrollojnë disponueshmërinë e dokumenteve të nevojshme të kërkuara nga ligji. Në të njëjtën kohë, një projekt i BE-së po zhvillon një rrjedhë pune për procedura më komplekse të vendimmarrjes, por ky projekt është në një vonesë të vazhdueshme, me një datë të synuar fundin e qershorit 2023. Megjithatë, në fazën e parë të këtyre plane, me sa duket do të zhvillohet vetëm një model i përgjithshëm i procesit të vendimmarrjes.

Ndërkohë, zhvillimet në administratën publike kanë filluar gjithashtu të vendosin mjetet e IA:

*-Kioskat Qeveritare të Shërbimit ndaj Klientëve, të cilat u instaluan në disa pika qeveritare të shërbimit të klientëve në vitin 2022, ku IA kryen njohjen e fytyrës, d.m.th. krahason imazhin e klientit me fotografitë e mëparshme të identifikimit të ruajtura në bazën e të dhënave, por nuk krijon një profil përtej kësaj; dhe "chat-et" duke përdorur algoritme të mësimit të thellë (deep learning), duke përfshirë TextToSpeech dhe VoiceToText, të cilat mund të përdoren për të trajtuar çështjet e portës së klientit dhe biznesit. **(Linja qeveritare e video bisedës me klientë përdor gjithashtu këtë teknologji, d.m.th. krahasimi ballë për ballë, por nuk kryen profilizimin në aspekte të tjera).***

6.5.2. Lëshimi i paralajmërimeve për motin

Instituti Hidrometeorologjik Çek (CHMI) operon një sistem që lëshon paralajmërime për motin bazuar në parashikimet e motit për të mbrojtur publikun nga kushtet e rrezikshme të motit. Sistemi është krijuar për të siguruar që organizatat të marrin informacion në kohë dhe të saktë në lidhje me kushtet e motit, duke u mundësuar atyre të marrin masat e nevojshme paraprake dhe të minimizojnë rreziqet që lidhen me motin e rëndë.

Sistemi mbështetet në disa burime informacioni, duke përfshirë të dhënat nga satelitët meteorologjikë, radarët dhe stacionet e motit në të gjithë vendin. Këto të dhëna përpunohen duke përdorur modele kompjuterike të avancuara që mund të parashikojnë me saktësi zhvillimin e sistemeve të motit. Duke përdorur këto modele, CHMI mund të lëshojë paralajmërime moti për lloje të ndryshme të ngjarjeve të motit si stuhi, shi të dendur, borë dhe erëra të forta.

Kur lëshohet një paralajmërim për motin, ai transmetohet për publikun përmes platformave të ndryshme të CHMI, duke përfshirë faqet e internetit, mesazhet direkte dhe kanalet e mediave sociale. Paralajmërimi ofron një shpjegim të detajuar të kushteve të pritshme të motit, duke përfshirë kohëzgjatjen, vendndodhjen dhe intensitetin e ngjarjes. Për më tepër, CHMI ofron udhëzime për veprimet e duhura që individët dhe organizatat duhet të ndërmarrin për të minimizuar rreziqet që lidhen me ngjarjet e motit.

Sistemi monitorohet vazhdimisht nga personeli i CHMI-së, i cili vëzhgon nga afër zhvillimet e motit dhe përditëson paralajmërimet në përputhje me rrethanat.

Sistemi përbëhet nga dy pjesë themelore: modelet e parashikimit dhe lëshimi i paralajmërimeve.

RRUGA PËRPARA: Rekomandime Politike

Nisur nga specifikat e secilit prej vendeve të studiuara, si në aspektin e kulturës politike ashtu edhe në aspektin e përparimit të përgjithshëm teknologjik, ne kemi zgjedhur të bëjmë rekomandime veç e veç për secilin vend. Megjithatë, është e mundur të identifikohen zgjidhje universale që duhet të zbatohen, si në secilin prej vendeve të studiuara, ashtu edhe kudo që ka ambicie që zhvillimi i TI-së të lidhet me shqetësimin për të drejtat e njeriut dhe vlerat demokratike. Këto janë:

- Futja e një kornize sistematike për transparencën algoritmike:

Kjo duhet të bazohet në disa nivele. Komunikimi i qartë i parimeve bazë të algoritmit, p.sh. në faqen e internetit të subjektit që zbaton algoritmin. Çfarë të dhënash përdoren, cilët janë mekanizmat për kombinimin e tyre, kush është autori i teknologjisë, kush është përgjegjës për funksionimin e saj dhe, në fund, si të ankoheni për rezultatin e gjykimit. Niveli tjetër është të vihet në dispozicion përmbajtja e algoritmit dhe kodi burimor. Në parim, AV-të e përdorura nga autoritetet publike duhet të bazohen në të ashtuquajturin kod me burim të hapur.

- Ngritja e kapaciteteve në mesin e zyrtarëve dhe përfaqësuesve të organizatave të shoqërisë civile:

Ekziston një nevojë urgjente për të forcuar njohuritë dhe kompetencat digjitale midis atyre që përdorin AV dhe atyre që mund të vlerësojnë performancën e tyre, p.sh. kundër rreziqeve të diskriminimit. Trajnimi, ndonëse kryhet veçmas për secilin prej këtyre grupeve, duhet të përfshijë edhe elemente të një përplasjeje këndvështrimesh të ndryshme – qytetare dhe zyrtare.

- Futja e një kornize sistematike për vlerësimin e performancës së AV:

Kjo duhet të ndodhë që në fazën e planifikimit të krijimit ose blerjes së mjetit, por edhe gjatë gjithë ciklit jetësor të përdorimit të tij. Organizatat e Shoqërisë Civile dhe institucionet e pavarura të auditimit duhet të jenë akterë të rëndësishëm në këtë proces.

Bazuar në gjetjet nga secili prej vendeve të synuara, rekomandimet e mëposhtme duhet të merren parasysh:

Çekia

- Duhet të ketë një kornizë të qartë ligjore që rregullon përdorimin e alGOVrithm-ave.

Siç u demonstrua në rastin e njohjes së fytyrës në aeroportin e Pragës, sistemi rregullohej nga disa dokumente ligjore dhe ka ende pyetje të rëndësishme ligjore të hapura në lidhje me sistemin. Ky është një hap i rëndësishëm drejt garantimit që përdorimi i alGOVrithm-ave të bëhet brenda një kornize ligjore që është transparente dhe e drejtë.

-Transparenca duhet të jetë një element kyç i çdo sistemi të alGOVrithm-ave.

Algoritmet e përdorura në sistemin e njohjes së fytyrës dhe në sistemin e kontrollit të parkimit nuk janë fare të disponueshme publikisht. Prandaj, duhet të ketë një shtytje drejt transparencës më të madhe në këto sisteme. Algoritmet e përdorura në sistemet publike duhet të vihen në dispozicion për shqyrtim publik për të siguruar që ato të mos përjetësojnë gabime, paragjykitime ose praktika diskriminuese.

-Duhet të ekzistojë një mekanizëm i pavarur mbikëqyrës për të siguruar që alGOVrithm-at përdoren në mënyrë etike dhe të përgjegjshme.

Mekanizmi i mbikëqyrjes duhet të jetë një organ i pavarur me kompetencë për të audituar dhe shqyrtuar përdorimin e alGOVrithm-ave në fusha të ndryshme, duke përfshirë sigurinë publike, kontrollin e parkimit dhe paralajmërimet e motit.

-Duhet të ketë një shtytje drejt përdorimit të algoritmeve me burim të hapur në sistemet publike. Algoritmet me burim të hapur janë algoritme, kodi burimor i të cilëve është i disponueshëm publikisht, duke i lejuar kujtdo që t'i shqyrtojë, modifikojë dhe përdorë ato. Kjo qasje mund të ndihmojë në promovimin e transparencës dhe përgjegjshmërisë në sistemet e alGOVrithm-ave.

-Duhet të ketë një përpjekje për të edukuar publikun rreth alGOVrithm-ave dhe përdorimit të tyre në fusha të ndryshme. Publiku duhet të informohet për përfitimet dhe rreziqet e këtyre sistemeve. Kjo mund të bëhet përmes fushatave të ndërgjegjësimit publik, konsultimeve publike dhe nismave të angazhimit të komunitetit.

Hungaria:

-Transparenca duhet të jetë një parim udhëzues:

-Sistemet e trashëguara dhe softuerët IT të jashtëm për AV duhet të rishikohen në mënyrë që të zëvendësohen nga zgjidhje me burim të hapur

-Duhet të krijohet një bazë qendrore qeveritare e të dhënave, ku publiku të mund të qaset në informacionin për të gjitha alGOVrithm-at ku bëhet vendimmarrja e automatizuar dhe profilizimi.

-Arsimi është faktori më i rëndësishëm në të ardhmen e afërt:

-Akteve duhet t'u sigurohet informacion gjithëpërfshirës dhe i kuptueshëm për të drejtat e tyre.

-Qasja e të drejtave themelore duhet të shpërndahej edhe në administratën publike, veçanërisht në zonat ku zhvillohen, projektohen dhe prokurohen AV të tilla.

-Krijimi i një dialogu civil dhe të palëve të interesuara me autoritetet publike

Kosova:

-Strategjia Kombëtare për Mbështetjen e përdorimit të IA në procedurat publike

-Përfshirja e një objekti specifik që i referohet përdorimit të Inteligjencës Artificiale (IA) (përdorimi i algoritmeve në vendimmarrje) si pjesë e Strategjisë së Agjendës Digjitale, ose strategjisë së e-Qeverisjes për Kosovën;

-Krijimi i një regjistri të IA

-Pas zbatimit të rekomandimit të parë, është e rëndësishme të zhvillohet një Regjistër publik i IA si një mjet i standardizuar dhe i qasshëm për të dokumentuar vendimet që janë marrë në procesin e zhvillimit dhe zbatimit të një algoritmi në procedurat e vendit.

-Promovimi i alGOVrithm-ave ekzistuese

-Përqendrimi në promovimin e rasteve ekzistuese në lidhje me përdorimin e alGOVrithm-ave si pjesë e procedurave publike dhe informimi i publikut për rëndësinë e tyre;

- Ndërveprueshmëri më e mirë

-Sigurimi i ndërveprimit më të mirë ndërmjet institucioneve shtetërore (si në nivel qendror ashtu edhe në atë lokal) në lidhje me zbatimin e algoritmeve që synojnë të avancojnë vendimmarrjen e automatizuar;

Polonia

-Zbatimi i legjislacionit që vendos një detyrim të qartë për të vënë në dispozicion përshkrimin e funksionimit të algoritmeve, si dhe për të publikuar një kod burimor të sistemeve të automatizuara të vendimmarrjes. Kufizimet mund të lindin vetëm në raste të përcaktuara rreptësisht si siguria ose konfidencialiteti i biznesit të përcaktuar ngushtë.

-Zbatimi i një sistemi të automatizuar të vendimmarrjes që prek të drejtat dhe detyrimet e qytetarëve duhet të paraprihet detyrimisht nga një vlerësim i ndikimit duke marrë parasysh, ndër të tjera, efektet në rrezikun e diskriminimit. Veçanërisht në rastin e mjeteve të zbatuara nga gjyqësori dhe prokuroria.

-Duhet të ketë përpjekje sistematike për të përmirësuar kompetencën e zyrtarëve (por gjithashtu, për shembull, gjyqtarëve) përgjegjës për zbatimin dhe funksionimin e sistemeve të automatizuara të vendimmarrjes. Sidomos në lidhje me vlerësimin e rreziqeve të mundshme për të drejtat e njeriut.

-Është gjithashtu e nevojshme të organizohen aktivitete sistematike për rritjen e kompetencës së përfaqësuesve të OJQ-ve, gazetarëve dhe akademikëve në identifikimin e rreziqeve specifike që dalin nga funksionimi i sistemeve të automatizuara të vendimmarrjes.

-Institucionet publike (si ato që veprojnë në nivel lokal dhe qendror, ashtu edhe gjykatat dhe prokuroritë) duhet të publikojnë paraprakisht planet për ngritjen ose prokurimin e sistemeve të automatizuara të vendimmarrjes, së bashku me informacionin bazë mbi qëllimet e synuara të funksionimit të tyre.

Ky projekt është bashkëfinancuar nga Qeveritë e Çekisë, Hungarisë, Polonisë dhe Sllovakisë përmes Granteve të Vishegradit nga Fondi Ndërkombëtar i Vishegradit (Granti i Vishegradit nr. 22220279), si dhe Ministria e Punëve të Jashtme e Republikës së Koresë.

mbështetur nga

• **Visegrad Fund**

Ministria e Punëve të Jashtme Republika e Koresë

PARTNERËT E PROJEKTIT:

INPRIS

MONITOR

kohovolit.eu

OPEN DATA KOSOVO

The background features a complex network diagram with grey nodes and lines. Teal geometric shapes, including a large square in the top right and a triangle in the bottom right, are overlaid on the network. A teal L-shaped line is in the top left, and a horizontal teal line is in the middle left.

alGOVrithms 3.0

**Sa janë të automatizuar
procedurat tona publike: Çekia,
Hungaria, Kosova dhe Polonia**